

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2021

Veronika Hrdličková

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Dopad rozvodu na děti a možnosti podpory rodiny
v rozvodových situacích
Diplomová práce**

Autor: Bc. Veronika Hrdličková

Studijní program: N7507 – Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Veronika Hrdličková

Studium: P19K0308

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: **Dopad rozvodu na děti a možnosti podpory rodiny v rozvodových situacích**

Název diplomové práce AJ: The impact of divorce on children and family support options in divorce situations

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce pojednává o dopadu rozvodu na děti a možnostech podpory rozvádějících se rodin. Teoretická část je zaměřena na chování a prožívání dětí při rozvodu a po něm, mj. se zabývá vymezením základních pojmů. Jsou zde nastíněny možné důvody rozpadu manželství a následné reakce dítěte na tuto situaci. Je zde také uveden výčet organizací, na které se mohou rozvádějící se rodiče (nebo rodiče procházející partnerskou krizí) obrátit a požádat je o pomoc při řešení rodinné situace. Výzkumná část využívá kvalitativní metodologie a zpracovává rozhovory s informanty, kteří zažili rozvod v období dětství. Na základě zjištěného je zpracována komparativní analýza těchto vyprávění.

Broder, Michael S. Zůstat spolu, nebo se rozejít? Průvodce partnerskou krizí. Praha: Portál, 2011

Holá, Lenka a kolektiv. Mediace a možnosti využití v praxi. Praha: Grada, 2013

Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

Šmíd, Ondřej, Šínová Renáta a kolektiv. Rozvod manželství. Praha: Leges, 2013

Zakouřilová, Eva. Speciální techniky sociální terapie rodin. Praha: Portál, 2014

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne 20. 6 2021

Poděkování

Ráda bych poděkovala mé vedoucí diplomové práce Mgr. Leoně Stašové, Ph.D. za její vedení a cenné rady při vypracování mé diplomové práce. Dík patří také informantům, kteří se podíleli na výzkumu.

Anotace

HRDLIČKOVÁ, Veronika. Dopad *rozvodu na děti a možnosti podpory rodiny v rozvodových situacích*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 68 s. Diplomová práce.

Diplomová práce pojednává o dopadu rozvodu na děti a možnostech podpory rozvádějících se rodin. Teoretická část je zaměřena na chování a prožívání dětí při rozvodu a po něm, mj. se zabývá vymezením základních pojmů. Jsou zde nastíněny možné důvody rozpadu manželství a následné reakce dítěte na tuto situaci. Je zde také uveden výčet organizací, na které se mohou rozvádějící se rodiče (nebo rodiče procházející partnerskou krizí) obrátit a požádat je o pomoc při řešení rodinné situace. Výzkumná část využívá kvalitativní metodologie a zpracovává rozhovory s informanty, kteří zažili rozvod v období dětství. Na základě zjištěného je zpracována komparativní analýza těchto vyprávění.

Klíčová slova: Rodina, rozvod manželství, podpora rodiny

Annotation

HRDLIČKOVÁ, Veronika. *The impact of divorce on children and family support options in divorce situations*. Hradec Králové: Pedagogical faculty, University of Hradec Králové, 2021. 68 pp. Diploma thesis.

The diploma thesis deals with the impact of divorce on children and the possibilities of supporting divorcing families. The theoretical part is focused on the behavior and experience of children during and after divorce, among other things, deals with the definition of basic concepts. It outlines the possible reasons for the break down of the marriage and the subsequent reaction of the child to this situation. There is also a list of organizations that divorcing parents (or parents going through a partner crisis) can turn to and ask for help in resolving a family situation. The search part uses a qualitative methodology and processes interview with informants who experienced divorce during childhood. Based on the findings, a comparative analysis of these narratives is made.

Key words: Family, marriage divorce, family support

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne 20. 6. 2021

Obsah

1	Úvod	10
2	Teoretická část.....	11
2.1	Rodina a sociální síť.....	11
2.1.1	Význam rodiny pro děti	11
2.1.2	Funkce rodiny	13
2.1.3	Rodina a její význam pro socializaci	14
3	Práva dítěte v krizových situacích	16
4	Rozvod manželství	18
4.1	Rozvodovost.....	20
4.2	Důvody rozpadu manželství.....	23
4.3	Neúplná a rekonstruovaná rodina.....	25
4.4	Otcovství po rozvodu	27
5	Dopady rozvodu na dítě.....	29
5.1	Emoce, které se mohou objevit u dětí v případě rozvodu rodičů	29
5.2	Prožívání rozvodu rodičů dětmi v jednotlivých vývojových etapách dítěte	32
5.2.1	Novorozenecké a kojenecké období	32
5.2.2	Batolecí období	33
5.2.3	Předškolní období	34
5.2.4	Mladší školní věk.....	35
5.2.5	Období dospívání	35
5.3	Dopad rozvodu na dívky vs. chlapce	36
6	Možnosti podpory rodin v rozvodových situacích	38
6.1	Rodinná terapie	38
6.2	Rodinná mediace.....	39
6.3	Sociální terapie rodin	41
6.4	Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí	42
6.5	Pedagogicko-psychologické poradny.....	43
6.6	Rodinné a manželské poradny	44

6.7	Preventivní služby	45
7	Praktická část.....	48
7.1	Cíl výzkumu	48
7.2	Charakteristika informantů.....	48
7.3	Metoda výzkumu.....	50
7.4	Sběr dat a výběr výzkumného vzorku	50
7.5	Etika výzkumu	52
8	Výsledky výzkumu	53
8.1	Víkendový táta	53
8.2	Neodcházej!.....	55
8.3	Nenecháme vás v tom!	58
8.4	Špatný příklad	59
9	Shrnutí	61
10	Závěr	63
11	Zdroje:.....	65
12	Přílohy.....	69

1 Úvod

Každý z nás pochází z nějaké rodiny. Může se jednat o rodinu úplnou, neúplnou, náhradní, harmonickou nebo disfunkční. To, z jaké rodiny pocházíme, má na každého z nás vliv, ať si to uvědomujeme či ne. Právě vliv nukleární rodiny se může projevit až s odstupem času, nemusí se jednat o bezprostřední dopad na nás samotné. Možná právě pozitivní či negativní vzory z našich rodin nás mohou dohnat až v dospělosti, kdy sami zakládáme rodiny a vychováváme své děti.

To, že dochází k proměnám rodiny, je evidentní. K zakládání rodin často dochází až v pozdějším věku, ženy budují své kariéry, často jsou ekonomicky aktivní i při rodičovské dovolené. Samotný přístup k výchově dětí prochází změnou. Tolerance a vnímání dítěte jako rovnocenného partnera je již zcela přirozené. I moderní technologie, které neustále zažívají prudký rozvoj, mohou stát za problémy nejen v manželství, ale i v celé rodině.

V současné době se zhruba polovina uzavřených manželství rozvádí. Vzhledem k uvedenému se domnívám, že je důležité informovat o dopadech rozvodu na děti. Právě tyto dopady jsou rozpracovány v praktické části této diplomové práce.

V teoretické části práce uvedeny základní informace týkající se rodiny, věnuji se jejímu vymezení, funkcím rodiny, vztahu mezi rodinou a socializací, rozpadu manželství a možným důvodům rozvodu manželství, dopadům na děti z pohledu vývojové psychologie či neúplné rodině, rolím v rodině a v neposlední řadě možnostem podpory rodin v rozvodových situacích, zejména pak manželským poradnám, mediaci, OSPODu a ostatním preventivním službám.

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zjistit, jaký dopad má rozvod na děti. Vzhledem k tomu, že se ve své práci věnuji také možné podpoře rodin v této nepříznivé situaci, domnívám se, že by tato práce mohla být přínosem nejen pro sociální pedagogy, ale i pro celou škálu pomáhajících profesí, které mohou poskytnout cenné rady a zkušenosti pro rodiny, které prochází rodinnou krizí.

Práce navazuje na studie a publikace, které se věnují problematice rozpadu manželství a následného vlivu na děti, domnívám se, že právě praktická část studie může poskytnout cenné informace o tom, jak se děti, které rozvod rodičů zažily, cítí, jaké prožívaly emoce nebo jaké dopady měl rozvod rodičů na jejich budoucí vztahy.

2 Teoretická část

2.1 Rodina a sociální síť

Pokud mluvíme o rodině, mnoho z nás má tendenci si ji představit jako tzv. nukleární rodinu. Nukleární rodina se skládá z otce, matky a jejich dětí. Lidé si myslí, že takto vypadá většina rodin. Není tomu ale tak. Předpokládá se, že v naší populaci tvoří úplnou nukleární rodinu asi třetina rodin a pouze pětina všech domácností. Z uvedeného vyplývá, že většinu tvoří buď lidé, kteří žijí sami anebo jen s dítětem, nebo osoby, které patří do tří či čtyř generací v různých, tedy nekompletních rodinách. Důležitým atributem rodiny, aby mohla vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi života, je tzv. sociální síť rodiny. Sociální síť rodiny tvoří společenství rodin, které jsou na sobě navzájem závislé, do kterých jsou často započítány i jiní nepříbuzní lidé (např. kamarádi a známí). O těchto napojených a pospolu žijících malých rodinách můžeme říci, že to, jakým způsobem se jim daří, je závislé na vazbách v širší rodině. Podpůrná síť rodiny se zhušťuje v době, kdy se narodí děti. Nejdůležitější roli v ní mají blízcí příbuzní, na prvním místě je matka mladé matky. Špatným znamením je, pokud se tato rodinná síť začne zužovat. Pokud dojde k rozvodové situaci v rodině, je to právě rodinná síť, která slouží jako ukazatel adaptace rodiny na tuto zátěžovou situaci. Komu se podaří udržet kontakty s velkým okruhem příbuzných, má větší naději na to se vyrovnat s rozvodem dříve (Matoušek, 2003).

Každý člověk pochází z určité rodiny, ve které vyrůstal. Byl obklopen prostředím, které ho formovalo a zároveň ovlivňovalo v jeho dalším životě. Nejdůležitější význam pro utváření osobnosti dítěte mají první roky jeho života. Zároveň je důležité podotknout, že rodinná výchova a prostředí, ve kterém žije, jsou v jeho vývoji také potřebné. Rodina, jakožto přirozený výchovný prostředek má důležitý význam pro vývin a východu mladé generace. Právě v rodině dítě dostává základní výchovu a přichází do širších společenských kruhů (Laca, 2013).

2.1.1 Význam rodiny pro děti

Rodina je nejstarší institucí ve společnosti. Vznikla v dávných dobách a vedl ji k tomu přirozený pohlavní pud, který vede k plození a rozmnožování živočišného druhu, ale především potřeba ochraňovat potomstvo, učit ho a připravit ho na život. Na otázku, co je

rodina nám odpoví každý jinak. Odlišně ji definuje právník, jinak psycholog či sociolog. Dítě by se mělo vyvíjet po duševní a charakterové stránce ve zdravou osobnost, které potřebuje vyrůstat ve stálém a citově příznivém prostředí, kterým by měla být především rodina. Rodina spočívá v manželství (Matějček, 1994).

Jak bylo zmíněno výše, rodina, která je tvořena rodiči a dětmi se nazývá jadernou (nukleární). Pokud mluvíme o rodině velké (rozšířené), máme na mysli rodinu rozšířenou o blízké příbuzné, tedy prarodiče, strýce a tety. Rodina orientační je ta, ve které jedinec vyrůstá jako dítě. Pokud dítě samo založí rodinný svazek, označuje se za rodinu prokreační. Do jaké míry se rodině daří vypořádat se s funkcemi, které má plnit, hovoříme o rodině funkční, dysfunkční nebo afunkční. Funkční rodina plní všechny své funkce, rodina dysfunkční plní své funkce nedostatečně, ale celkový život rodiny není zásadně ohrožen a rodina afunkční nezvládá své základní funkce, kdy je zásadním způsobem narušován socializační vývoj dítěte (Kraus, 2014).

Dunovský (1986) poukazuje na formální vztahy mezi jednotlivými členy v rodině, především mezi manžely. Jako rozhodující faktor vnímá přítomnost dvou generací, tedy rodičů a dětí. Na základě uvedeného rozlišuje rodinu úplnou a neúplnou. Rodina úplná je charakterizována tím, že v ní žijí oba vlastní rodiče s dítětem (nebo dalšími vlastními dětmi nebo nevlastními). Neúplná rodina je taková, kdy jeden vlastní rodič žije sám s dítětem (nebo vlastními či nevlastními dětmi). Dunovský dále zmiňuje rodinu doplněnou, náhradní nebo družskou. V doplněné rodině žije vlastní rodič, kterému je svěřeno dítě do vlastní péče a zároveň žije s jiným partnerem v novém manželství. Rodina náhradní je taková, kdy dítě žije v adoptivní rodině nebo u pěstounů. Rodina družská je taková rodina, kdy oba vlastní rodiče nebo pouze jeden z nich žije se svým partnerem a dítětem, ale neuzavřeli manželství (Dunovský, 1986).

Rodina si vytváří tzv. nastavení spojení pro dané účely. Jednotlivci se spojují proto, aby dělali závažná životní rozhodnutí (např. rodiče), aby sdíleli sex, také aby se vytvářel společný zájem mezi otcem a dětmi, nebo aby se definovali jako jedna generace vůči druhé generaci. Každý člen rodiny má své místo v mnoha těchto podsystémech. Tím, že jednotlivec přechází z role v jednom podsystému do role v jiném systému, mu dodává pocit zvláštnosti, odlišnosti a osobitosti. (Matoušek, 2003)

Matoušek (2003) zmiňuje Salvadora Mínochina, který se velmi detailně zabýval vnitřní diferenciací rodiny na podsystémy. Mínochin nazval hranice podsystému jako pravidla,

kteřá určují, kdo a jak může být v rodinném podsystému zahrnut. Nejvíce času věnoval manželskému, rodičovskému a sourozeneckému podsystému. Manželský podsystém vnímá jako spojenectví muže a ženy, k němuž dítě by nemělo mít přístup. Rodičovský podsystém vnímá jako dítěti přístupný, ale zároveň by měl mít jasně definovanou hranici. Jedná se především o spojenectví muže a ženy, k němuž by dítě nemělo mít přístup, nebo pouze omezený. Tento podsystém zabezpečuje výživu, podněty pro rozvoj a ochranu. Rodiče by pak měli být především schopni děti vést a vystupovat vůči nim jako autorita. Aby byla rodina funkční, je nutné, aby hranice všech subsystémů byly jasné a za jasných podmínek překročitelné. Nefunkční hranice se nazývá nejasná (difuzní) nebo nepropustná (rigidní). Znejasnění hranice vede k prolnutí a znečitelnění kompetencí. V takové rodině všichni mluví do všeho, ale nic se nerozhodne a nikdo nenesu za nic zodpovědnost. Nepropustná hranice pak štěpí rodinu na soupeřící nebo ignorující části, které nejsou schopny komunikace. Mínuhin také přišel s termínem rodičovské dítě. Je to dítě, které je zahrnuto v rodičovském podsystému, které se staví vůči sourozencům do pozice rodičovské autority. Jedná se o situaci, kdy je dítěti přidělena rodičovská odpovědnost a zároveň přesahuje jeho možnosti (např. vzhledem k věku dítěte). Pokud se stane hranice mezi rodičovským podsystémem a dítětem nejasná a zároveň se posílí oddělení tohoto dítěte od sourozenců, mluvíme o tzv. perverzním trianglu. Nejčastěji se tak děje v momentě, kdy je dítě vtaženo do konfliktu rodičů. Dítě je pak buď obětním beránkem obou rodičů, nebo spojencem jednoho z rodičů.

2.1.2 Funkce rodiny

Kraus (2014) uvádí šest funkcí rodiny. Jedná se o biologickoreprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, socializačně-výchovnou, relaxační a emocionální funkci. **Biologickoreprodukční funkce** má vliv pro společnost, ale i pro jedince, kteří danou rodinu tvoří. Aby se společnost mohla správně rozvíjet, potřebuje k tomu reprodukční základu, která bude stabilní. Proto je pro společnost vhodné, aby se rodil dostatečný počet dětí v rodinách, které naplní perspektivy státu. Rodina ve společnosti je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému. V rámci výkonu svého povolání se členové rodiny zapojují do výrobní a nevýrobní sféry a zároveň rodina je i velkým spotřebitelem, na kterém je trh závislý. Pokud dojde k hmotnému nedostatku rodin, nazýváme to poruchou **ekonomické funkce**. To může vzniknout důsledkem

nezaměstnanosti nebo zvyšováním životních nákladů. Zaopatření základních životních biologických, hygienických a zdravotních potřeb patří do **funkce pečovatelské** (ochranné). Jednou z nejdůležitějších funkcí rodiny patří příprava dětí na vstup do života. Je to právě rodina, která učí dítě přizpůsobovat se životu a učí se základní návyky a způsoby chování ve společnosti. Mluvíme tedy o **socializačně-výchovné funkci**. Měla by to být právě rodina, ve které dítě zažívá rekreaci, relaxaci a zábavu. Právě tyto aktivity mají největší význam pro dítě. Do jaké míry plní rodina **relaxační funkci**, se projeví např. v tom, jak rodina tráví volný čas, jakým volnočasovým aktivitám se věnuje a do jaké míry tráví společný čas rodina společně. Nezastupitelnou roli v rodině má **emocionální funkce**. Jen rodina dokáže tvořit potřebné a citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. V poslední době přibývá rodin, které tuto funkci neplní, nebo jen s velkými obtížemi (např. z důvodu rozvodu) (Kraus 2014).

Funkční rodina by měla plnit všechny výše uvedené funkce. V případě rozpadu rodiny dochází k narušení některých funkcí, které mohou mít vliv na dítě.

2.1.3 Rodina a její význam pro socializaci

Socializace, nebo také akulturace je proces proměn, které začínají osvojováním základních kulturních dovedností, později řečí, až po vpravení se do role pohlaví a zvnitřňování orientace ve světě hodnot. Jedná se o proces sociálního učení. Uskutečňuje se od nejranějšího věku dítěte v jeho stycích se sociálním okolím, zejména pak v interakci dítěte a rodičů (Nekonečný, 2009).

Socializaci plní nejrůznější sociální skupiny, ve kterých je jedinec začleněn, a nejrůznější osoby, se kterými vstupuje do vztahů. Mezi hlavní činitele socializace řadíme ty sociální skupiny, ve kterých je jedinec trvale a pevně začleněný. Z tohoto důvodu mají možnost dlouhodobého a hlavně přímého působení na jedince. Největší význam má rodina, škola a vrstevníci. Rodinu řadíme mezi hlavního nositele kultury. Dává dítěti základ norem a hodnot společnosti, ve které vyrůstá. Vede dítě ke společnému životu a učí ho orientovat se ve světě symbolů. Právě výchova v rodině dítě seznamuje s tradicemi, zvyky, mravy, zákony, tabu apod.). To je dáno tím, že se dítě učí uznávat nároky rodičů a v případě jejich nesplnění je sankcionováno (Výrost, 2008).

Socializace není „jen“ pasivním vrůstáním nebo začleňováním do společnosti. Jedná se o tvořivý děj, na kterém se daný člověk aktivní podílí. Můžeme říci, že se jedná o vzájemnou spolupráci osobnosti a okolního sociálního prostředí (Dunovský, 1999).

Jak již bylo zmíněno, socializace není jednosměrný proces, ale je to kontinuální vzájemné působení s vlivy okolního prostředí. Nejde jen o přizpůsobení se jedince, ale o přizpůsobení si prostředí potřebám daného člověka (Stašová, Slaninová, Junová, 2015).

Význam socializace je značný. Socializace je proces, který probíhá celý život, avšak socializaci v dětství je přisuzována významnost z toho důvodu, že se formují základní vzorce, podle nichž se pak jedinec po celý život chová, prožívá a přemýšlí, bez ohledu na to, jestli je přijímá nebo odmítá, případně se proti nim bouří. V průběhu socializace dítě není pouhým pasivním objektem působení sociálních vlivů, ale je v celém jejím průběhu aktivní. Vlivy, které na něj působí, zpracovává, prožívá je, vysvětluje a reaguje na ně. *„Důležité tedy je nejen to, jaké vlivy působí, ale i to, jak jim dítě rozumí, co si z nich pro sebe přečte. Dítě rovněž určité vlivy provokuje – v různých obdobích života aktivně působí tak, aby se mu dostávalo právě těch vlivů a podnětů, které potřebuje.“* (Hadj-Moussová, 2003, s. 12-13).

3 Práva dítěte v krizových situacích

Práva dítěte jsou univerzální a nezczitelná. Náleží tedy všem dětem bez rozdílu. V případě, pokud dojde k rozpadu manželství rodičů, je nutné mít na paměti, že základní práva dítěte by měla být dodržována za každé situace.

Dříve, než se začneme věnovat právům dítěte, je důležité se seznámit s tím, jak definuje právní řád dítě. Úmluva o právech dítěte rozumí dítětem každou lidskou bytost, která je mladší 18 let, pokud však zletilosti nedosáhne dříve (zpravidla tomu tak bývá po dosažení 16 let, kdy je možno uzavřít za určitých podmínek manželství) (Králičková, 2000).

Práva dítěte jsou ukotvena v Úmluvě o právech dítěte. Jedná se o nejšířeji podepsanou smlouvu o lidských právech v dějinách. Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. O téměř skoro rok později byla poskytnuta k podpisu a první den ji podepsalo na 61 zemí světa. Úmluva je jedním z nejdůležitějších dokumentů v oblasti mezinárodněprávní ochrany dítěte. Ustanovuje jen minimální morální a právní normy ochrany práv dětí. Česká republika podepsala tuto Úmluvu ještě jako Česká a Slovenská federativní republika dne 30. září 1990 a 6. února 1991 nabyla účinnosti (David, 1999).

V Úmluvě jsou obsaženy čtyři základní principy, mezi které patří zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte, právo na život, přežití a rozvoj dítěte a názor dítěte. **Princip zákaz diskriminace** představuje, že všechny smluvní státy musí zajistit, že všechny děti se mohou těšit právům, které jsou v Úmluvě obsaženy a dítěti nebudou tato práva odepřena. **Princip nejlepší zájem dítěte** zajišťuje, že členské státy musí zajistit, že při jakékoliv činnosti, která je vykonávána, bude se přihlížet k nejlepším zájmům dítěte (např. u soudu či před orgány státní správy apod.). Třetí princip nese název **Právo na život, přežití a rozvoj dítěte**, který upravuje právo na život. Tento princip také formuluje právo na přežití a rozvoj. To by mělo být zajištěno v co možná největší míře. Termín „rozvoj“ je chápán v širším smyslu, kdy se má na mysli rozvoj nejen po fyzické stránce, ale také rozvoj duševní, citový, sociální, kulturní včetně rozvoje poznání. Poslední princip nese název **Názor dítěte**, který spočívá ve skutečnosti, že by děti měly svobodně vyjadřovat své názory v záležitostech, které se ho dotýkají. Jeho názorům by následně měla být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Nad rámec výše jmenovaných principů také existuje jakýsi neformální princip, který můžeme dovodit z jiných ustanovení, a tím je zachování rovnováhy mezi dítětem a jeho rodinou. Smyslem

úmluvy není vrázet klín mezi dítě a jeho rodinu. Úmluva o právech dítěte obsahuje několik částí. Obsahuje Preambuli a tři části – hmotná ustanovení, uskutečňování a monitoring a závěrečná ustanovení. Právě v hmotných ustanoveních je uvedeno rodinné prostředí a vedení dítěte, které je pro tuto diplomovou práci stěžejní (David, 1999).

Níže je uveden úryvek z Úmluvy o právech dítěte, který nese název „Rodinné prostředí a vedení dítěte.“ Domnívám se, že pro tuto práci je právě tato část Úmluvy nejdůležitější. Rozvádějící rodiče by si měli uvědomit, že největší zájem je zájem dítěte. Dítě by mělo stát v popředí celého procesu, a právě rodiče by měli dbát na to, aby dítě prošlo celým procesem rozvodu rodičů co možná nejklidněji. Také by si měli uvědomit, že každé dítě má svá práva, která by měla být dodržována (např. právo vídat svého druhého rodiče apod.).

„Úmluva dává rodičům společnou základní odpovědnost za růst jejich dětí a stanoví, že stát by je v jejich úsilí měl podporovat. Děti by také neměly být odloučeny od svých rodičů, ovšem s výjimkou případů, kdy je odloučení učiněno v nejlepším zájmu dítěte příslušnými úřady a v souladu s platným právem. Děti by rovněž měly mít právo udržovat kontakt s oběma rodiči, jestliže je od nich nebo od jednoho z nich odloučeno.“ (David, 1999, s. 24).

Vedle uvedených základních principů, které jsou uvedeny v Úmluvě o právech dítěte, jsou zde uvedena i základní práva dětí. Jedná se především o práva: právo na život a příznivý zdravotní stav, právo na výchovu v rodině, na vzdělání a přístup k informacím, právo na ochranu proti zneužívání, zanedbávání, týrání nebo obchodování. Posledním právem jsou tzv. participační práva, tedy právo vytvořit si vlastní názor, právo vyjadřovat se k rozhodnutím, které učinili rodiče atp. (Králičková, 2000).

4 Rozvod manželství

Dříve, než dojde k samotnému rozvodu manželství, z teoretického hlediska hovoříme o třech stádiích, které mohou potkat rodiče, kteří procházejí manželskou nebo partnerskou krizí. **Manželský nesoulad** (nebo též rodinný nesoulad) nejčastěji vzniká z rozporů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů najít kompromis a vzniklý rozpor řešit. Popisovaný nesoulad bývá běžný a v menší části případů může přejít v manželský (rodinný) rozvrat. **Manželský rozvrat** již představuje postižení některé ze základních funkcí rodiny (např. emoční, ekonomické nebo výchovné). Rozlišujeme rozvrat akutní nebo dlouhodobý. V některých případech může dojít až k rozvodu. Posledním stadiem je **rozvod**, kdy se jedná o formální, právní ukončení manželského vztahu (Matějček, Dytrych, 2002).

Rodiče by si měli uvědomit, že rozvod manželství a s tím spojený rozpad rodiny s sebou nese aspekty etické, sociální, právní a emoční (Matějček, Dytrych 1994).

Zároveň tito autoři (Matějček, Dytrych, 1994) uvádí, že rozvod je řazen mezi projevy sociální patologie.

Nicméně jediným způsobem, jak v České republice lze zrušit manželství za života obou manželů, je rozvod. Právě rozvodem zaniká mezi manžely rodinněprávní vztah a je na ně pohlíženo jako na svobodné. Rozvodem manželství ale nepřestávají být rodiči svých dětí. Do roku 2013 byla právní úprava rozvodu upravena § 24 a násl. ZOR. Od 1. 1. 2014 byla nahrazena úpravou institutu rozvodu § 755 a násl. NOZ. Koncepce, kterou zákonodárce pro právní úpravu zvolil, je založena na principu rozvratu. Rozvrat je založen na objektivní skutečnosti – na zjištění rozvratu manželství. V rozvodovém řízení může být rozvrat prokázán přímo, nebo nepřímo (např. existencí objektivní skutečnosti nebo jejich kombinací) (Šmíd, Šínová a kol., 2013).

Šmíd a Šínová a kol. (2013) uvádí, že v České republice existuje pouze jediný rozvodový důvod, jímž je kvalifikovaný rozvrat. „*Kvalifikovaný rozvrat manželského společenství – tzn. rozvrat hluboký a trvalý, a to do té míry, že nelze očekávat obnovení manželského soužití*“ (Šmíd, Šínová a kol., 2013, s. 39).

Ještě než dojde k samotnému rozvodu, je nutné, aby bylo dohodnuto (nebo autoritativně rozhodnuto soudem), s kým budou děti (které ještě nedosáhly věku 18 let), ve společné domácnosti, a kdo o ně bude pečovat. Zákon o rodině praví, že odpovědnost vůči dětem náleží oběma rodičům bez ohledu na skutečnost, zda jsou manželé, rozvedení

manželé nebo k uzavření manželství nikdy nedošlo. Pokud dojde k samotnému rozvodu manželství, kdy rodiče vychovávají nezletilé děti, rodičovská odpovědnost tak náleží oběma rodičům. Je ale nezbytné se dohodnout nebo určit, jak rodičovská práva budou realizována. Český právní řád také používá pojem Společná výchova. Společná výchova spočívá v tom, že rodiče mají i po rozpadu manželství stejná práva, ale i povinnosti vůči dítěti. Pokud se rodiče rozvedou a dohodnou na společné výchově, není tak určeno, s kým nebo u koho bude dítě žít nebo kde bude mít trvalé bydliště atd. Jiná situace nastává v momentě, kdy soud schválí střídavou péči. Jedná se o specifickou formu výchovy dětí, která je zabezpečována střídavě oběma rodiči v předem stanovených časových úsecích. Ke střídání místa bydlení dítěte dochází v intervalech např. každý týden, měsíc atp. Forma střídavé péče ale není vhodná pro všechny děti. Nevhodná je pro děti nízkého věku, např. v době nástupu školní docházky, kdy si dítě musí zvykat na povinnosti, školní režim atd. Střídavá péče je velmi náročná na zodpovědnost obou rodičů. Klade na ně nároky v podobě shodných výchovných postojů a přístupů. Zároveň by rodiče měli být schopni se dohodnout ve všech záležitostech týkajících se dítěte. Také bydliště obou rodičů by neměla být od sebe příliš vzdálena (Kralíčková, 2000).

Rozpad manželství a samotný rozvod je náročnou životní situací. V této kapitole bylo vysvětleno, co je rozvod a jaké fáze této skutečnosti předcházejí. Rozvod bývá náročnou životní situací nejen pro rodiče samotné, ale i pro jejich děti. Co je ale životní situace a jak definujeme krizové životní situace?

Životní situaci můžeme vymezit jako souhrn nejrůznějších motivů (jevů, osob a vztahů mezi nimi), které se vyskytují v místě a v čase. Životní situace existují takové, které jsou obecně významné anebo osobně významné. Obecně významné situace mohou představovat např. narození dítěte, osobně významné situace jsou takové situace, které se objevují v životě konkrétního člověka (např. rozvod, nemoc). Život přináší běžné životní situace, ale také ty náročné nebo přímo krizové. Krizovou situaci chápeme jako situaci, která je vyostřená v krátkém čase a člověk není schopen jím sám překonat. Pokud taková situace přetrvává delší časový úsek, hovoříme poté o tíživé situaci. Posouzení takové situace však podléhá subjektivnímu pocitu, kdy záleží na vnitřní síle a odolnosti člověka (Kraus, 2008).

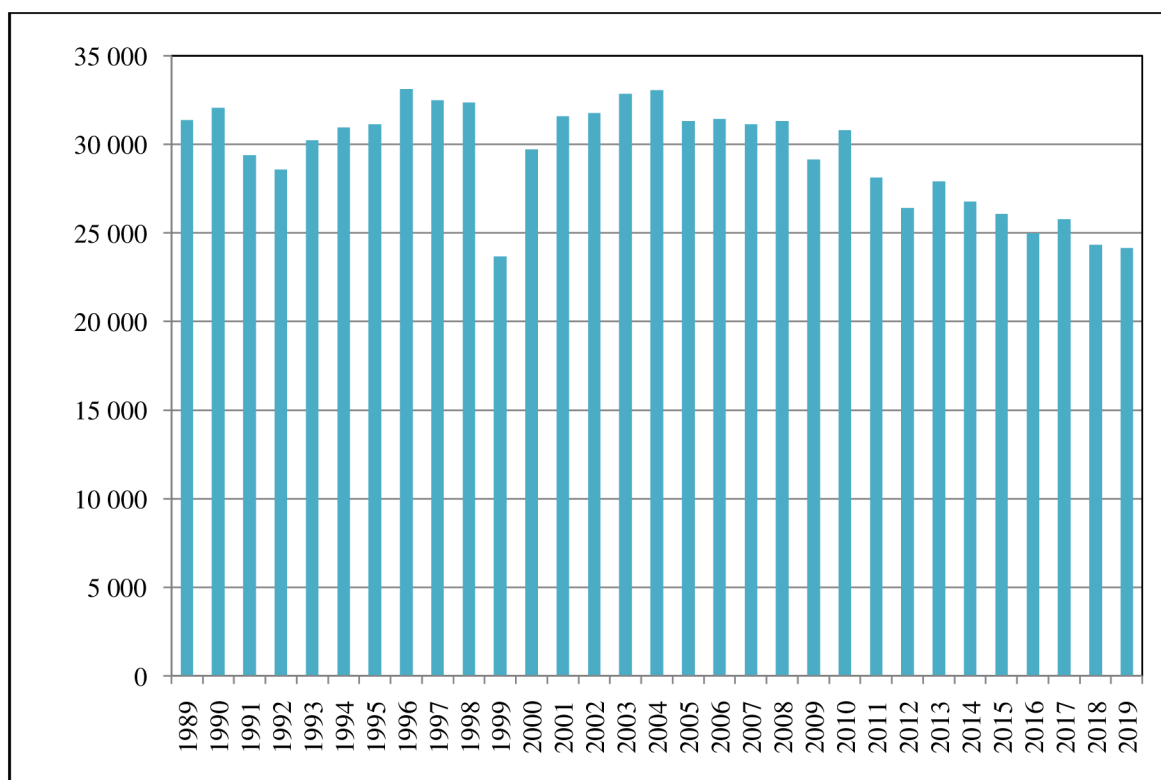
Krizové situace Kraus (2008) rozlišuje na traumatické a situace, které vznikají jakožto důsledek životních změn. Traumatické události jsou události, které člověk nedokáže

předvídat a zpravidla se jedná o velmi bolestivé situace (např. smrt blízké osoby). Situace, které vznikají jako důsledek životních změn, objektivně přicházejí (Kraus, 2008).

4.1 Rozvodovost

Pokud se podíváme do minulosti, zjistíme, že počátkem minulého století byl rozvod až posledním možným řešením manželského konfliktu. Obecně se dá říci, že úroveň rozvodovosti začala stoupat v momentě, kdy se začalo rozvíjet právní a ekonomické zrovnoprávnění ženy, protože manželství začalo postupně ztrácet svou materiální a zabezpečovací funkci. Největší dynamika rozvodovosti začala být pozorována v období po druhé světové válce. Ze statistických údajů můžeme získat informace o míře rozvodovosti (počet rozvodů za kalendářní rok na 1000 obyvatel) podle délky trvání manželství, dle počtu dětí apod. (Veselá, 2004)

Rozvodovost v České republice od roku 1989 do roku 2019

Zdroj: ČSÚ, online, 2019, vlastní zpracování

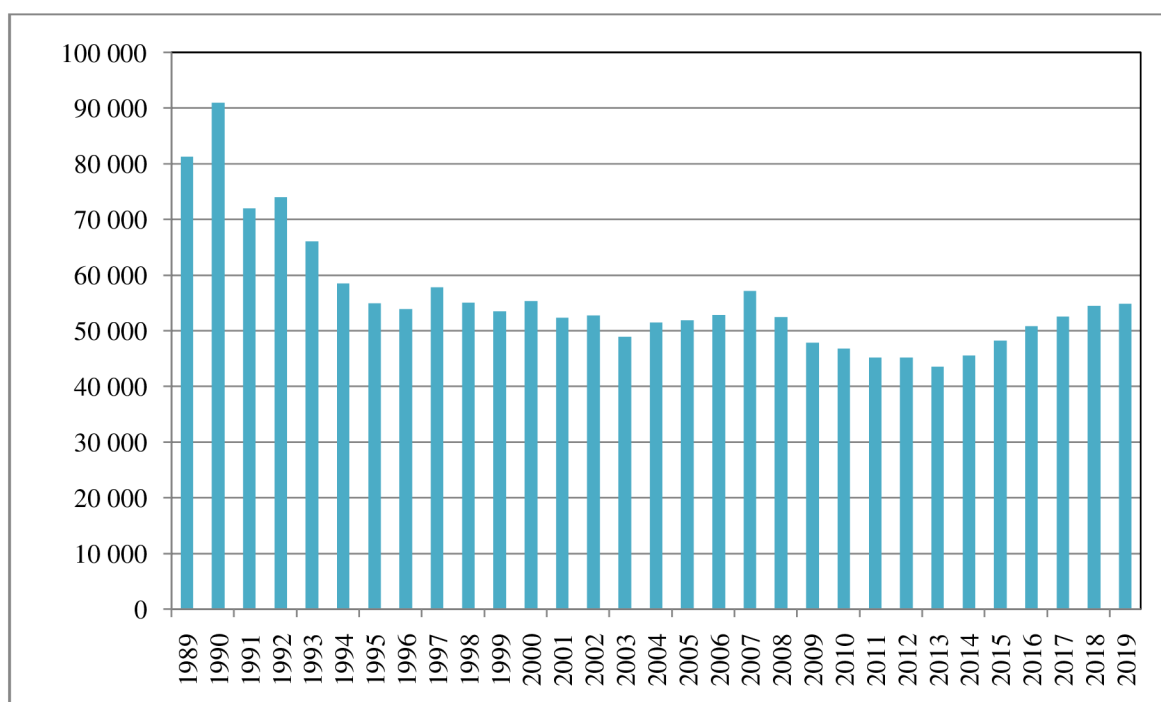
Z grafu, který je uveden výše, je patrné, že v České republice se od roku 1989 rozvede kolem 30 tisíc manželství ročně. Nejvyšší propad vidíme u roku 1999, kdy počet rozvodu manželství klesl o 8,7 tisíc. Tento výrazný propad statistici přičítají přijetí tzv. velké novely zákona o rodině (Šmíd, Šínová a kol., 2013).

Jedná se o novelu, která byla Parlamentem ČR přijata zákonem č. 91/1998 Sb. („novela zákona o rodině“). Podstatné změny novela přinesla v oblasti úpravy rozvodu, poměrů nezletilých dětí po dobu rozvodu manželů, styku prarodičů s dítětem, podmínek osvobodování, stanovení výživného pro podnikatele a majetkových poměrů manželů. Základní změnou, kterou zákonodárci prosadili, bylo upřednostnění v rozvodovém řízení zájmy dítěte před zájmy rodičů. Zároveň manželství nemohlo být rozvedeno do doby, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí po dobu rozvodu. V praxi toto ustanovení znamenalo, že v probíhajících rozvodových řízení bylo nutné vyloučit řízení o rozvodu k samostatnému projednání a toto řízení přerušit do doby pravomocného skončení opatrovnického řízení o úpravě poměrů k dětem (IHNEĎ, online, 1998).

Na základě výše popsaného můžeme usuzovat, proč v roce 1999 nastal tak výrazný pokles rozvodovosti v České republice. Postupem, který byl přijat novelou, mohlo dojít k prodloužení probíhajících sporů.

Z grafu je dále patrné, že od roku 2009 rozvodovost mírně klesá, dostáváme se pod hranici 30 tisíc rozvodů ročně. Abychom mohli adekvátně prezentovat uvedenou problematiku, je nutné se i seznámit s počty sňatků ve zkoumaném období.

Sňatky v České republice od roku 1989 po rok 2019

Zdroj: ČSÚ, online, 2019, vlastní zpracování

Graf týkající se počtů uzavřených sňatků v České republice nám ukazuje, že od konce 80. let 20. století uzavírání manželství klesá. Nejvyšší nárůst sledujeme u roku 1990. Tento nárůst přisuzujeme tomu, že stát poskytoval výhodné půjčky na bydlení pro novomanžele.

Počty rozvodů se za posledních 25 let pohybují okolo hranice 30 tisíc rozvodů ročně, na druhou stranu počty uzavřených manželství od 90. let 20. století rapidně klesají (viz graf počty sňatků). Vzhledem k výše popsanému v České republice neustále stoupá úhrnná rozvodovost (tzn., že tento údaj vyjadřuje úroveň rozvodovosti manželství, tedy jaký podíl původně uzavřených manželství se rozvede, vztahuje rozvody ke sňatkům, ze kterých vycházejí). Jen pro představu: V roce 2011 se snížila úhrnná rozvodovost, která uvádí, jaký podíl manželství by skončil rozvodem, pokud bychom zachovali intenzitu rozvodovosti dle délky trvání manželství v daném roce. V roce 2011 byla úhrnná rozvodovost 46,2%, což je enormní pokles z hodnoty 50% v roce 2010. Upozorníme ale, že úhrnná rozvodovost činila před 20 lety 34,8% (Šmíd, Šínová a kol.).

4.2 Důvody rozpadu manželství

K zániku manželství může dojít z několika důvodů. V některých případech může dojít i ke kombinaci více faktorů, kvůli kterým bylo manželství rozvedeno. V této podkapitole je uvedeno 7 nejčastějších důvodů zániku manželství.

Matoušek, Pazlarová a kol. (2014) uvádí 6 základních důvodů rozpadu manželství. Popisují typy rodin, které mohou nepříznivě ovlivnit vývoj dítěte, kdy následně může dojít k rozpadu manželství rodičů. První z nich je **rodina, která ohrožuje dítě**. Pokud máme podezření, že je dítě ohroženo, musíme skutečnost prověřovat s vědomím, které se nemusí potvrdit. Pokud dochází k rozvodu manželů, je možné, že s takovým podezřením přijde jeden z nich. Cílem této domněnky je vyloučit druhého rodiče. Mezi závažné typy ohrožení dítěte řadíme zneužívání, týrání, zanedbávání a nevhodné životní podmínky. O zanedbávání psychických potřeb dítěte mluvíme v případě, kdy dochází k deprivaci dítěte nebo citovému zanedbávání. Za zdroj nepříznivých vlivů považujeme podmínky, ve kterých rodina žije (např. pokud se v bytě netopí, dítě postrádá dostatečné ošacení a stravu), pokud se dítě nachází v ústavním prostředí, které mu nedokáže nahradit rodinu. Dalším zdrojem nepříznivých vlivů na dítě může být chování dospělých (např. sexuální zneužívání). Nesmíme ani opomenout ohrožení dítěte v online světě. V posledních letech je na vzestupu tzv. kyberšikana. Kyberšikana spočívá v pronásledování dítěte vrstevníky. Příznaky zanedbání základních potřeb dítěte jsou většinou patrné na první pohled (páchnoucí oblečení, vyhublost, krádeže jídla aj.). Psychickou deprivaci můžeme poznat z nápadné vztahové netečnosti dítěte nebo naopak z nutkavého navazování kontaktu. Pokud se v rodině narodí postižené dítě, představuje tato skutečnost pro jeho rodiče závažné trauma. Krize v rodině, která je vyvolána **narozením postiženého dítěte** může zároveň znamenat příležitost pro změnu hodnotové orientace rodiny. Pokud se v rodině narodí dítě se zdravotním postižením, mohou se rodičům paradoxně otevřít oči pro nové věci. Znamená to ale dlouhý a složitý proces. Některá postižení představují velkou pečovatelskou zátěž pro kohokoli, kdo o dítě pečuje. Pokud o toto dítě pečuje rodič, přibírá k rodičovské roli ještě rehabilitačního pracovníka a zdravotníka. Pokud se jeden z rodičů věnuje dítěti, rodina tak přichází o jeho příjem.

Michalík (2011) uvádí, že pečující osoba je deprivována svým vyřazením ze světa práce, která spolu s finanční odkázaností na partnera, může komplikovat vztahy mezi dospělými členy rodiny. Nejčastěji se stávají pečovatelkami v rodinách s postiženým

dítětem ženy. Nemalou roli v této těžké situaci hraje i příbuzenská podpůrná síť, která byla zmíněna v předchozí kapitole. Je důležité, jak blízká rodina – hlavně prarodiče přijmou fakt, že se narodilo dítě s postižením. Pečovatelská zátěž pro osobu, která ji vykonává, je nadměrná. Mohou se objevovat příznaky přetížení, únavy a rezignace. Narození postiženého dítěte bývá častým následkem rozpadu manželství. Nejčastějším důvodem je to, že se pečující matka natolik upnula na postižené dítě, že na ostatní členy rodiny ji nezbývá čas. Pokud se rodina nerozpadne, mohou se objevit konflikty.

Důvodem rozpadu manželství může být i **rizikové chování dítěte**. Jedná se o chování, které ohrožuje nejen dítě samotné, ale i jiné lidi. U menších dětí mluvíme o poruchách chování. Pokud dítě svým jednáním překračuje hranice zákona, mluvíme o delikventním chování. Podporu pak mohou rodiny hledat ve střediscích výchovné péče, která vznikla při diagnostických ústavech. Jejich činnost spočívá v navštěvování programů určených pro děti a mládež. Programy pro rodiče mají podobu poradenství či skupinových setkání. Útoky, napadání a výhrůžky spadají do oblasti **domácího násilí**. Rozlišujeme psychické, fyzické a ekonomické násilí. Je možné, že uvedené druhy násilí se mohou objevovat současně. Další jednou z nejvíce znevýhodněných skupin ve společnosti jsou **rodiny s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody**. Jak děti, tak i dospělí členové rodiny mohou prožívat ze zatčení a uvěznění příbuzného trauma. Po zmizení jednoho rodiče je nutné zajistit péči o děti a může docházet ke zhoršení finanční situace. Uvězněný rodič musí čelit mnoha problémům, které jsou spojeny s udržením kontaktu s rodinou. Mohou se vyskytnout obavy, že si protějšek najde jiného partnera. To vše jsou možné důvody rozpadu manželství. Pokud v rodině dochází k dlouhodobému užívání návykových látek, potýká se **rodina se závislým členem**. Znakem závislosti je nemožnost závislého člověka řídit své jednání. Nejčastěji vzniká závislost na drogách, ale i alkoholu, nikotinu a lécích. Také hraní her na počítači, karetních her a hraní na automatech spadá do oblasti tzv. patologického hráčství, které spadá do závislostí (Matoušek, Pazlarová a kol. 2014).

Posledním, ale významným prvkem toho, proč se rodiny rozpadají, je **nevěra** jednoho z rodičů. Právě nevěrou se naruší vztah otce a matky, který má vliv na dítě. Podváděnému rodiči může tato skutečnost přinést pocity rozčarování, vnitřní bolest, smutek či stesk. Právě tyto pocity rodičů mohou u dítěte vyvolat pocity nejistoty a neklidu (Špaňhelová, 2010).

Pokud dojde k rozvodu manželství a rozpadu rodiny (důvodem může být cokoliv), Matějček a Dytrych (1992) upozorňují na fakt, že manželství dle platného právního řádu zrušit lze, ale rodičovství nikoliv. I po rozvodu zůstává žena matkou a muž otcem – jejich dítěte. Právě rodičovství, být rodičem s sebou nese odpovědnost za další příznivý vývoj dítěte.

4.3 Neúplná a rekonstruovaná rodina

Neúplná rodina je charakterizována absencí jednoho z rodičů. Statistiky ukazují, že zhruba polovina dětí, které se v současné době narodí, stráví část svého dětství pouze s jedním z rodičů. Nejčastěji je samovychovatelkou matka a děje se tak v důsledku rozvodu (Hernandez, 1988, podle Atkinsonové, 2003 in Janošová, 2008).

V rodině má každý rodič svou nezastupitelnou roli.

O otcovské lásce se tolik nemluví jako o lásce mateřské. Matka má k dítěti přirozenější cestu než otec. V dřívějších dobách byla péče o dítě ženskou záležitostí. Už během těhotenství se mezi matkou a dítětem utváří vztah, v momentě, kdy se dítě narodí, žena se o dítě stará, kojí ho a opatruje. U otce to je trochu jinak. Stává se, že se na novou funkci ani nestačí připravit a neumí si s ní poradit. Na svém vlastním těle nepocítil ani žádné změny. Zato má více starostí, více práce a vzruchu. Naopak má méně pohodlí a méně uspokojení vlastních potřeb. Funkce otce se v posledních desetiletích proměnila výrazněji než funkce matky. Dříve hlavní otcova role spočívala v tom, že zajišťoval pro rodinu potravu a chránil ji před vnějším nebezpečím. Dnes je jeho působení více zaměřeno směrem do rodiny než mimo ni. Otcové si užívají více intimity rodinného života. Vnější nebezpečí, před kterými bránil muž svou rodinu, ztratila význam. Místo toho nastoupila nebezpečí vnitřní. Rodina je tak ohrožena vnitřním nedorozuměním, absencí lásky a nedostatkem ohledu vůči druhému partnerovi. Co se v současné době od otce očekává? Jsou to vědomosti, technické dovednosti, co a jak dělat, jak ovládat svět věcí a přírodních jevů, ale také jak porozumět své ženě, rodičům, jak předcházet konfliktům, jak je případně řešit, jak rozumět dítěti a jeho potřebám, jeho nárokům a právům. Než kdy dříve je v dnešní době otec především vychovatelem. Dostává se do velmi intimního vztahu s dítětem takřka ihned po narození, má možnost podílet se na formování jeho osobnosti od počátku života dítěte. Otec má vedle starostí o obživu rodiny i jiné úkoly, a to zejména v oblasti psychologické (Matějček, 1989).

I Černá (2001) uvádí, že otec má nezanedbatelný vliv na dítě. Muži mají stejné předpoklady pro péči o dítě jako ženy. Otec stojí za vznikem mnoha charakterových rysů u dítěte (např. odpovědnost, schopnost dítěte vcítit se do druhého, samostatnost). Také právě otec předurčuje uplatnění dítěte v ostatních vztazích, přátelských, pracovních i partnerských. Aby otec mohl být nositelem těchto pozitivních vlivů na dítě, předpokládáme, že jde o otce, který je milující, pečující, který dítěti věnuje potřebný čas. Z uvedeného vyplývá, že samotná přítomnost otce nestačí. V některých případech může být ještě škodlivější než jeho nepřítomnost.

Pokud v rodině chybí otec z jakéhokoliv důvodu, nese to pro neúplnou rodinu mnoho nevýhod a úskalí. Absence otce v rodině je zátěžovou a stresovou situací nejen pro matku, ale i pro dítě. I když se matka snaží otce v rodině nahradit, ne vždy se jí to povede a dopady mohou být pro dítě následující: Dítě, kterému chybí otec, může mít horší známky ve škole a mívají komplikovanější vztah k druhému pohlaví. Nepřítomnost otce v rodině ale pro dítě přináší i další problémy. Při rozpadu manželství hrozí, že dítě přijde nejen o svého otce, ale i o celou jeho rodinu (babičku a dědečka z otcovy strany). Ztráta otce je také spojována se změnou bydliště (a tedy i školy a kamarádů) (Matějček, 1989).

Lhoták (2011) upozorňuje, že muž a žena mají v rodině dvě nezaměnitelné a neztotožnitelné role, a teprve až vzájemným působením vytváří funkční a smysluplný celek. Mluvíme o tzv. komplementaritě muže a ženy.

Po rozpadu manželství nemusí nutně vzniknout neúplná rodina. Pokud muž či žena vstoupí po rozvodu znovu do manželství, hovoříme o **rekonstruované rodině**. Taková rodina se obvykle skládá z matky, která se stará o své děti, a druhého dospělého, obvykle otce, který může také mít své vlastní děti, o které nemusí pečovat, ale může se s nimi vídat. Z toho důvodu je rekonstruovaná rodina velmi ovlivněna bývalou ženou manžela, případně jejími rodiči nebo bývalým mužem ženy a jeho rodinou. Z uvedeného vyplývá, že problémem rekonstruované rodiny je skutečnost, jaké vztahy mezi jednotlivými osobami panují. Žena, která rekonstruovanou rodinu zakládá se svými dětmi, se může domnívat, že její nový manžel patří do této nové rodiny. Přitom manžel za svými vlastními dětmi odchází mimo novou rodinu, nebo je do nové rodiny přivádí. Obě vzniklé situace staví manželku do náročné situace. V prvním případě ji situace klade, aby se vyrovnala se vzniklou nepřítomností muže, v druhém případě si musí zvyknout na přítomnost dětí manžela. To může mít za následek, že žena bude srovnávat, jak se muž chová k vlastním

a nevlastním dětem. Pokud muž zakládá po rozvodu novou rodinu, může nastat situace, že nemusí být citově odpoután od rodiny, ve které žil doposud. Také může vnímat intenzivně vztahy mezi novou ženou a jejími dětmi a muž může žárlit. Může tak dojít k situaci, kdy oba rodiče z rekonstruované rodiny hlídají, kdo a s kým tráví svůj čas. Rekonstruovaná rodina tak skýtá několik rizik. Je ohrožena neschopností zvládat střety zájmů, ochotou ke kompromisu a toleranci (Matoušek, 2003).

Rekonstruovaná rodina přináší problémy i pro děti, které v ní žijí. Děti totiž sice žijí v nové (rekonstruované) rodině, ale také se ve většině případů vidají s vlastním rodičem, který s nimi sice nežije, ale má na ně vliv. Vztahy mezi rodinami, tedy mezi rekonstruovanou rodinou a jejich „bývalou“ rodinou mohou vznikat třecí plochy. Také děti z různých orientačních rodin mají různé návyky a představy o fungování rodiny, které mohou vést k různým střetům a nedorozuměním apod. (Mišíková, 2003).

4.4 Otcovství po rozvodu

Výrazněji proměňuje rozvod rodičovskou úlohu právě u otce než matky. Může se stát, že otcové, kteří byli před rozvodem dobrým rodičem, rezignují. Jiní naopak mohou složitou životní situaci zvládat lépe než před rozvodem. Ukazatelem úspěšnosti otcovství není četnost stýkání se otce s dítětem, nýbrž kvalita jejich vztahu. Aby muž byl dobrým otcem i po rozvodu, uvádí Teyber (2007) několik kategorií, které by měl muž jako otec splňovat, aby byl plnohodnotným otcem. Jedná se o otce, který je jakýmsi turistickým průvodcem, který s dítětem udržuje přívětivý vztah. To znamená, že otec své dítě kázně, kritizuje ho za špatné chování anebo ho chválí za věci, které se dítěti v životě povedly, zajímá se o jeho aktivity, s kým se vidá apod. Existují také neúčinné typy otcovství, které si osvětlíme. Prvním typem neúčinného otcovství je tzv. **nezodpovědný otec**. Takový otec bývá popisován jako osoba, která se často a ráda baví a navazuje nové vztahy, protože je zbaven výchovných povinností. Pokud po rozvodu tento případ nastane, je potřeba dítěti sdělit pravdu. Oba rodiče by měli dítěti říct, že jeden z nich odchází a nebude dítěti pravidelně k dispozici. Sdělení takové skutečnosti je náročné, ale rodiče by se takovému sdělení neměli vyhýbat. Někteří otcové také mohou slíbit, že se budou i po rozvodu podílet na výchově, ale nejsou schopni dostát svého slibu. Takové jednání bývá u rodiče provázáno užíváním návykových látek či alkoholu. Dítě se snaží sice přizpůsobit nepravidelnému kontaktu s rodičem, ale právě tyto nepravidelné návštěvy pro něj

představují nežádoucí model chování, který vidí právě u rodiče. V případě výchovy chlapců je pak nutné zajistit pozitivní mužský vzor chování, který může být např. docházení do skautu, kontakty s příbuznými mužského pohlaví nebo alternativu může představovat vstřícný nevlastní rodič. Dalším typem neúčinného rodičovství je tzv. **pasivní otec**. Tento typ otce, stejně jako nezodpovědný otec se vzdává kontaktu s dětmi, avšak z jiného důvodu. Pasivní otec se před rozvodem projevoval jako starostlivý a milující rodič, ale vzhledem k hlubokému zármutku z rozvodu, vztah s dětmi přerušil. Tento typ otců velmi často nesnese, aby se s dětmi stýkali v domě cizího muže nebo se s nimi vídali pouze ve vymezeném čase. Tito otcové to vnímají tak, že si raději nenechají tímto způsobem ubližovat, a proto se své otcovské role vzdají. Tato situace ale není žádoucí pro jejich děti, protože jsou ochuzeni o vztah s otcem. Proto by se otec měl snažit nastalou situaci řešit, např. vyhledáním pomoci rodinné poradny či psychologa. Pokud se přece jen otec rozhodne přerušit kontakt se svými dětmi, měl by si uvědomit, že pro děti je mnohem lehčí se přizpůsobit změně frekvence kontaktu s otcem než definitivnímu odloučení. Posledním typem neúčinného rodičovství je tzv. **povrchní otec**. Po rozvodu se může stát, že si otec snaží s dítětem vytvořit přátelský a rovnostářský vztah. Tento vztah však bývá ale také povrchní. Pro otce je typické, že se vzdávají skutečného rodičovství a snaží se být pro dítě jen kamarád a trávit s ním společný čas. Tito otcové zpravidla nemají zájem na tom vychovávat své dítě, působit na něj a případně ovlivňovat jeho chování. Hlavním důvodem, proč se tak málo otců po rozvodu podílí na výchově svých dětí, je skutečnost, že otcové pochybují o tom, zda mají svým dětem co předat, ale i o své schopnosti být kvalitním rodičem. To může být způsobeno tím, že mnoho otců neprožilo se svým otcem tolik času, kolik by potřebovali. Pokud pak mají reagovat na potřeby svého dítěte, najednou nevědí, co mají dělat (Teyber, 2007).

5 Dopady rozvodu na dítě

Rozvod bývá zátěžovou situací. Jedná se o náročnou životní situaci nejen pro zainteresované rodiče a bližší rodinu, ale především pro děti. Každé dítě na vzniklou situaci může reagovat jinak. Záleží především na věku dítěte, ve kterém se jeho rodiče rozvedou a také na jeho vnímání. Pokud se rodičům rozpadne manželství v období, kdy mají velmi malé dítě, je možné, že tuto skutečnost dítě ani nezaregistruje. To, že v jejich rodině je něco jinak začne vnímat až později. Jiné, starší děti, kteří alespoň částečně chápou vzniklou situaci, si mohou celý problém plně uvědomovat, čímž může být způsobeno, že o to větší dopady rozvod na ně může mít. V této kapitole jsou představeny nejčastější dopady rozvodu na dítě, které se mohou v případě rozpadu manželství u dětí vyskytnout.

Psychika každého jedince se projevuje chováním a prožíváním. Chování představuje jakoukoliv aktivitu, kterou lze pozorovat a zaznamenat. Naproti tomu prožívání je vnitřní a ryze osobní dění zahrnující poznávání, cítění a snažení člověka (studium-psychologie, online, 2020.)

Reakce dítěte na rozvod rodičů záleží na mnoha okolnostech. Reakce se odvíjí od věku dítěte, od jeho vlastností, temperamentu, charakteru či pohlavní příslušnosti. Mezi hlavní reakce na rozchod nebo spory rodičů řadíme lež, noční děsy, útoky z domova, vlastní provinění dítěte, zamlklost, balbutismus, pomočování, zhoršení školního prospěchu, zhoršení vztahů mezi kamarády a spolužáky, situace, kdy dítě nezná hranice, objevuje se zvýšená rozmazlenost, dítě více neposlouchá, používá v mluvě sprostá slova, nadávky, utíká k partě nebo lásce, nebo naopak dítě vykazuje zvýšenou ukázněnost a vzornost, nechutenství, dítě popírá vzniklou situaci, vytváří koalici s rodičem proti druhému rodiči, objevuje se zvýšená agresivita vůči sobě samému nebo vůči druhému, rodiče řeší problém přes dítě nebo separační úzkost (Špaňhelová, 2010).

5.1 Emoce, které se mohou objevit u dětí v případě rozvodu rodičů

Pokud dojde k rozvodu rodičů, mohou se u dětí vyskytnout různé emoce, které začnou pociťovat. Tyto emoce mohou být reakcí na složitou situaci, kterou právě prožívají. Pokud se rodiče rozvádějí, měli by být vůči svému dítěti velmi vnímaví a citliví.

Měli by se snažit pozorovat jeho chování, protože právě chováním, se může dítě snažit dát rodičům najevo své pocity.

V případě rozvodu rodičů mohou děti pociťovat **rozporuplné pocity**. Citové zmatky (které se nemusí nutně týkat jen dětí), jsou nedílnou součástí myšlení dítěte. Oproti dospělým, děti nejsou tak často zvyklé vyjadřovat své pocity slovy. Nedisponují ani bohatou slovní zásobou, aby mohly své pocity vyjádřit co nejpřesněji. Pokud se rodič snaží porozumět dítěti a jeho rozporuplným pocitům, měl by počítat s touto skutečností. **Popření a neochota uvěřit** jsou také častou dětskou emocí, protože věc, které se nejvíce bály, se stala skutečností. Dítě se také může domnívat, že až se vrátí ze školy, vše bude jako dřív, doma na něj bude čekat tatínek i maminka. Pokud rodiče s dítětem otevřeně, ale velmi citlivě neprodiskutují nově nastalou situaci, může se stát, že dítě v sobě neustále živit naději, že se jeho rodiče dají opět dohromady. Naopak, pokud rodiče dítěti oznámí, že jejich rozchod je trvalý, může u dítěte převládnout pocit ztráty a smutku. **Pocity ztráty, smutku a osamělosti** mohou ovlivnit hned několik oblastí života dítěte. Pro dítě nastává několik změn, dítě přestane být v denním kontaktu s jedním rodičem a také může dojít i k omezení styku s dalšími členy rodiny. Dítě také mohlo přijít o kamarády, rodný dům nebo školu. Pravděpodobně nejviditelnější emocí je smutek. **Smutek** mohou dávat děti najevo přímo anebo nepřímo. Přímo smutek dávají najevo pláčem, nepřímo jednáním. Děti, které zažily **deprese**, mluví o pocitech, jako by se cítily za zdi nebo, že jsou zamčeny v místnosti, do které nemůže nikdo vstoupit. Děti, které trpí depresemi, mohou mít nízké sebevědomí a mohou vnímat pocit opuštěnosti (Smith, 2004).

Dlouhodobé pocity deprese mohou přerůst až v sebevražedné pocity. Ničím neobvyklým není ztráta chuti k jídlu nebo problémy se spánkem. Další dětskou emocí je **vztek**. Vztek může u dětí pramenit z pocitů nejistoty, odmítnutí a selhání. Dítě může tento pocit prožívat už mnohem dříve, než k samotnému rozvodu rodičů dojde. To se děje v případě, kdy rodiče již dávno před rozpadem manželství nenaplnovali jeho potřeby. Vztek se může také objevit u dětí, které pociťují pocity bezmocnosti, protože nemohou ovlivnit důležité rodinné a rodičovské záležitosti. Vhodné je, aby si dítě uvědomilo, co je příčinou jeho pocitů. Vhodné je, aby dospělý dítě povzbudil, aby projevil své pocity způsobem, který nikomu neublíží. Vztek není pouze negativní emocí. Může přinést i něco pozitivního. Právě stres se může stát spouštěčem změn pro myšlení a jednání. **Pocit viny** patří k složitým pocitům hněvu. Děti mohou být přesvědčeny, že zavinily rozpad

manželství rodičů, a proto si zaslouží trest. Děti mají pocit, že si zaslouží trest kvůli svým špatným myšlenkám. Dítě také může zažívat pocity, které se vztahují k budoucím situacím. Jedná se především o **úzkost, strach a zmatek**. Ty se liší od strachu, který má kořeny v minulosti. Děti mohou nabýt dojmu, že dospělým se nedá věřit a nedbají na jejich přání a pocity. Děti jsou tak ponechány napospas samy sobě. Směrem k nim jsou vysílány signály od rodičů, které jsou ale vesměs smíšené. U dětí se také mohou vyskytnout strachy o rodiče. Mohou se objevit i **úzkosti směrem k jednomu z rodičů**, zda tatínek, který opustil rodinu, se dokáže sám o sebe postarat nebo se nebude cítit osamělý. Naopak také dítě může mít strach a úzkost o matku, zda zvládne zajistit všechny potřebné věci a starat se o domácnost. U dětí se také mohou projevit úzkosti ve vztahu k obavám o matčinu chudobu apod. Děti rozvádějících se rodičů mohou pociťovat také **strach o sebe samého**. To se děje v případě, pokud prožívají velmi nepřátelský rozvod rodičů a mají tak strach z osobního ohrožení. Potomci bývají všeobecně příliš vystrašení, než aby dokázali mluvit o tom, co právě prožívají. Děti tak žijí v neustále napjaté situaci rozdvojené loajality a prožívají strach, že mohou naštvat jednoho nebo druhého z rodičů, pokud se budou ptát na věci, které je trápí (Smith, 2004).

U dětí se také může objevovat **strach z budoucnosti**. Ten vychází ze skutečnosti, že na ně rodiče buď zapomenou, nebo je zavrhnou. Mohou mít strach, jak budou vše zvládat, až budou samy dospělé. Pokud se v rodině vyskytuje více rozvedených rodin, mohou děti nabýt dojmu, že rozvod je jakýmsi rodinným vzorcem, který se bude v budoucnosti týkat i jejich budoucích vztahů. Tento strach může vést také k rozhodnutí, že dítě nikdy v budoucnosti nebude chtít vstoupit do manželského svazku. Úplné rodiny mohou u dětí vyvolat **pocit závisti**. Děti mohou nabýt dojmu, že těchto úplných rodin se netýkají žádné podobné problémy, které mají ony. Úplné rodiny přece jezdí na prázdniny do zahraničí, mají potřebné peníze a pěkné oblečení apod., pokud se s dětmi nezachází stejně jako s jejich vrstevníky, existuje zde riziko, že si budou připadat jiné a méněcenné. S odstupem času mohou děti pochopit, že je přirozené mít špatné pocity. To může vést k **úlevě**. Reakce dětí mohou s delším časovým obdobím začít být mírnější, ty špatné přestanou ovlivňovat celé jejich myšlení. Začnou přicházet jiné pocity, to mohou být pocity úlevy nebo **naděje**. Budoucnost se pro děti vyvíjí slibně, pokud mají pocit, že jsou důležití pro oba dva rodiče stejně. Děti už nejsou svědky nepřátelství mezi rodiči a odešel strach. Pokud tato situace nastane, děti se dokážou dívat do budoucnosti s velkou nadějí (Smith, 2004).

5.2 Prožívání rozvodu rodičů dětmi v jednotlivých vývojových etapách dítěte

Každá vývojová etapa v životě dítěte má svá specifika. Děti se velmi rychle vyvíjejí, porozumívají okolnímu světu a získávají nové kompetence. Čím starší děti jsou, tím více rozumí souvislostem a tomu, co se kolem nich děje. Není tomu jinak při rozvodu rodičů. V této kapitole je uvedeno 5 životních období dítěte a jejich specifika. Zároveň je zde uvedeno, jakým způsobem by s nimi měli rodiče v rozvodové situaci komunikovat a jak jim vzniklou situaci osvětlit.

5.2.1 Novorozenecké a kojenecké období

V úvodu kapitoly je důležité zdůraznit, že Piaget a Inhelder (2014) uvádí, že postihnout vnímání novorozence a kojence je velmi obtížné z toho důvodu, že je nemůžeme podrobit laboratorním pokusům.

Kojeneckým věkem máme na mysli první rok života dítěte. Vyznačuje se rychlým vývojem, kdy na jeho počátku je jedinec vybaven minimálními kompetencemi, které mají charakter vrozených dispozic, v dětskou osobnost, která je schopna základního osamostatnění. Na konci kojeneckého období je dítě schopno základní orientace ve svém nejbližším prostředí a vytvoří si k němu vztah. Zároveň se vytváří kompetence, které jsou základem pro rozvoj interakce s okolním světem (např. schopnost pohybu nebo komunikace) (Vágnerová, 2000).

I přesto, co bylo zmíněno v úvodu kapitoly, novorozenec a kojeneček rozumí pouze jednoduchým slovům, ale nerozumí významu a obsahu slov. Nerozumí složitým pojmům jako je rodina nebo zklamání. Novorozenec a kojeneček vnímá atmosféru, která panuje doma. Vnímá, pokud v domácnosti panuje pohoda, klid, harmonie a řád. Vnímá klidný hlas, pokud se doma rodiče smějí, je to pro něj příjemné apod. Dítě je také schopno vycítit, jak se cítí člověk, který se o něj v danou chvíli stará. Vnímá neklid druhého člověka, rozrušenost, nebo pokud se dotyčnému chce brečet. Tyto negativní jevy se mohou u dítěte projevit plačtivostí, neklidem, častým buzením apod. Je nutné si uvědomit, že rodiči jsou oba. O dítě by se měla starat matka i otec. Je pochopitelné, že matka s dítětem tráví více času, ale je vhodné, aby otec dítě přebalil, nakrmil ho nebo s ním šel na procházku. Je důležité, aby se mezi nimi vytvářel vztah. Pokud mezi rodiči dojde k rozchodu, je vhodné,

aby rodiče sdělili dítěti, co se děje a vyjádřili mu své pocity. V úvodu této kapitoly bylo zmíněno, že dítě nerozumí obsahu slov, ale je možné, že díky tomu, že rodič sdělí své pocity, které může ventilovat a on se pak cítí lépe. Pokud mezi rodiči dojde k hádce a dítě je toho svědkem, je zapotřebí dítě zklidnit a ukonejšit ho. Rodiče by měli být schopni oddělit své pocity od toho, co se týká dítěte. Pokud rodič má zkušenost, že druhý rodič to s dítětem umí a stará se o něj dobře, nemá se bát svěřit mu jej a dovolit kontaktu spolu s ním. Do života dítěte patří matka i otec (Špaňhelová, 2010).

5.2.2 Batolecí období

Batolecí období je charakterizováno druhým a třetím rokem života. Na začátku druhého roku života začíná dítě chodit vzpřímeně a začíná mluvit. Pro toto období je typické vzdorovité chování, které je náročné na čas a trpělivost rodičů. Největší pokroky vidíme v rozvoji jemné a hrubé motoriky. Jemnou motorikou máme na mysli pohyby rukou a prstů při uchopování, pouštění a manipulování, které se rychle zdokonaluje. Vývoj hrubé motoriky je patrný na první pohled. První nejisté krůčky střídá samostatná chůze, kdy je dítě schopné se rozejít a ujít několik kroků. Umí se zastavit, aniž by se něčeho přidržovalo. Řeč se stále více zdokonaluje, rozumí pojmenování běžných předmětů. Dítě se naučilo důležitěmu způsobu komunikace, kterým je dialog (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Pokud dojde mezi rodiči ke konfliktu, jehož je dítě svědkem, je zapotřebí dítěti poskytnout náruč a krátké vysvětlení. Právě v batolecím období dítě již začíná rozumět jednoduchým souvětím, chápou obsah i význam slov. Aby negativní pocity nezůstávaly v dítěti, je nutné, aby rodič našel způsob, aby se dítě mohlo podělit o své pocity. Je to z toho důvodu, aby pocity nezůstávaly v něm, ale by mělo možnost je prožít a aby mohly být ze strany dospělého vysvětleny. V tomto věku je také možné, že se dítě začne projevovat vztekem, mohou se objevit pocity neklidu při spánku atd. Děje se tak z toho důvodu, že dítě neumí vyjádřit své pocity slovně, a proto se ubírá k těmto reakcím (Špaňhelová, 2010).

5.2.3 Předškolní období

Předškolní věk je období přibližně od 3 do 6 let, které je ukončeno nástupem do školy. Pro toto období je charakteristické, že dochází k umírňování vázanosti na rodinu a dochází k rozvoji aktivit, které dítěti umožňuje, aby se uplatnilo a prosadilo ve vrstevnické skupině. Dochází k osvojování norem chování, znalosti obsahu rolí a komunikaci. Dětské myšlení je stále vázané na subjektivní dojem a situační kontext. Dítě v tomto období si vysvětluje realitu tak, aby pro něj byla přijatelná a srozumitelná. Fantazie je nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu. Nejsnazší je pro dítě vyrovnat se s tlaky reality pomocí fantazie. Ta má účinky především relaxační a emocionální. Svůj názor na svět a dění kolem sebe v tomto období vyjadřuje pomocí kresby, vyprávění nebo při hře (Vágnerová, 2000).

Pokud dítě v tomto období zažije těžkosti a obtíže související s rozvodem nebo partnerskou krizí rodičů, pokud cítí jejich ochranu a jsou jim tyto těžkosti adekvátně vysvětleny, rychleji dospívají než děti, které se nesetkají s obdobnou náročnou situací. V souvislosti s tím, jak se vyvíjí fantazie u předškolního dítěte a chápání konečnosti věcí (rozpad manželství nebo smrt), může mít dítě obavu o rodiče. Mohou se vyskytnout myšlenky, zda se dítě s rodičem ještě uvidí, zda se rodiči nic nestane. V této situaci by to měl být právě rodič, kdo dítě uklidní a ujistí ho, že po dobu, co budou rodiče od sebe odloučeni, bude se o něj starat, jak nejvíce to z jeho strany půjde a bude se těšit na to, že se např. otec (matka) vrátí. Rodič by neměl bránit tomu, aby dítě projevovalo blízkost druhému rodiči po dobu, co jsou od sebe odloučeni. Právě v tomto období dítě přichází do kontaktu s jinými lidmi ve svém okolí (děti a učitelky ve školce, ostatní příbuzní) a je vhodné, aby rodiče oznámili, co se doma děje. Děje se tak z toho důvodu, aby učitel mohl reagovat na případné otázky dítěte (Špaňhelová, 2010).

Během předškolního věku mívají chlapci větší sklon k hlučnosti, bývají vzteklejší a podrážděnější. To se může také projevat tím, že si méně hrají s kamarády a straní se kolektivu. Při hrách v mateřských školách narušují společné aktivity místo toho, aby se jich účastnili. Podobné reakce má v tomto věku také mnoho dívek. Dívky mohou mít přehnanou starost, aby byly dobře upravené a poslušné, mohou ostatní děti poučovat. Obě pohlaví v tomto nízkém věku mohou trpět smutkem, plačtivostí a vyžadují pozornost okolí. Jako první šok dětí v tomto období na rozvod manželství rodičů může docházet k tzv. regresi. To znamená, že se děti chovají, jako kdyby byly mladší (Teyber, 2007).

5.2.4 Mladší školní věk

Mladší školní věk ohraničíme věkovou kategorií od 6-7 let do 10-11 let. Je charakteristický významnou změnou životní situace – nástupem do školy. Vývoj socializace probíhá postupně. Už během dětství je socializace ovlivněna různými sociálními skupinami, k nimž dítě náleží. Působení každé sociální skupiny je vyznačováno svou specifičností a získaná zkušenost přispívá k rozvoji kompetencí. Nástup do školy je zlomovým okamžikem každého dítěte. Je spojen s požadavky, které na něj nástup do školy klade. Jde především o osamostatnění, přijetí zodpovědnosti za vlastní jednání a nést jeho následky. Otec i matka pro školáka představují samozřejmou součást rodiny. Sdílí s ním jeho život a jsou zapojeni do běžného rodinného dění, během které si rodina nahromadí zážitky, které vytváří společnou historii. Vztahy dítěte k rodičům jsou stále pevné a stávají se více diferenciované. Školní dítě začíná chápat postoje rodičů, umí se v rodinných vztazích více orientovat. Školák dokáže ovládat své chování lépe než dřív, stává se rovnocennějším partnerem, se kterým se lze lépe domluvit a který snese větší zátěž (Vágnerová, 2000).

Pokud dojde k rozpadu rodiny, je důležité, aby rodiče byli k dítěti upřímní a otevření. Neměli by se snažit zatajovat dítěti skutečnosti, neházet na sebe špínu nebo neobviňovat jeden druhého. Nejlepším řešením situace je vysvětlování, nebo spíše konstatování. Dítě by se mělo samo ptát a případně komentovat vzniklou situaci. Jen tak se může rodič dozvědět, co se dítěti honí hlavou. Každý z rodičů má důležité postavení ve vývoji a výchově dítěte. Děti v tomto období také touží po informacích. Může se stát, že dítě bude rodiče konfrontovat s tím, co mu řekne druhý rodič (Špaňhelová, 2010).

5.2.5 Období dospívání

Období dospívání začíná přibližně v 11 letech a končí dosažením dospělosti. Jedná se o široký životní úsek, během kterého dochází k pohlavnímu zrání a zrychlováním růstu. Na konci tohoto období je dovršení reprodukční schopnosti a dokončení tělesného růstu. Dochází také k mnoha psychickým změnám, jako je emoční labilita, která vede k nástupu vyspělého způsobu myšlení a dosažení vrcholu rozvoje. Dochází k procesu stálého osamostatňování a rozšiřování sociálních vztahů. I nadále rodina poskytuje dítěti citovou jistotu a bezpečí. Čím hlubší, pevnější a nekonfliktní vztahy dítě k rodičům navázalo, tím

snáze u něj probíhá proces emancipace, který je nutný pro jeho osobní zrání. Dítě začíná hledat způsob, jak se postupně osamostatnit, aniž by ztratilo pozitivní vztah ke svým rodičům (Langmeier, Krejčířová, 2006).

S obdobím dospívání bývá spojena kritika. Dítě je kritické nejen samo k sobě, ale i druhým lidem ve svém okolí. Pokud vznikne mezi rodiči rozkol, může se stát, že dítě začne kritizovat matku nebo otce, aniž by chtělo znát důvod nebo příčinu. Dítě hledá samo sebe, je u něj typické střídání nálad. Může se snažit hledat příčinu. Mohou se u něj objevovat otázky týkající se jeho identity (kdo jsem, kam patřím?). Rodiče by se měli v tomto období snažit vzniklou situaci komentovat a komunikovat se svým dítětem. Měli by mu také poskytnout prostor, aby mohlo vyjádřit, jak se cítí (např. hudbou, nebo sportem) (Špaňhelová, 2010).

5.3 Dopad rozvodu na dívky vs. chlapce

Pokud není rozvod řešením, které vysvobodí aktéry z traumatu, bývá rozpad rodiny silně zraňující událostí. Reakce dětí na tuto událost se ale liší. Záleží na pohlavní příslušnosti a věku. Pokud srovnáme dopad rozvodu na chlapce a dívky, zjistíme, že dopad na dívky je méně jasný. Dopad rozvodu na chlapce se obvykle projevuje tím, že chlapci se projevují větším negativismem, mohou se u nich projevit problémy v chování doma i ve škole. Uvedené chování může mít i několikaleté trvání. Dívky obvykle na vzniklou situaci reagují méně bouřlivě a otřes způsobený rozvodem rodičů u nich odeznívá rychleji než u chlapců. Jedna skutečnost u dívek ale přetrvává. Jsou to potíže, které mohou nastat při jednání s osobami opačného pohlaví. Z uvedeného vyplývá, že reakce dívek na rozvod rodičů reagují méně nápadně než chlapci. U dívek se objevují problémy v oblasti prožívání. Zároveň není pravděpodobné, že by dívky nebo chlapci trpěli špatnou situací v rodině více či méně (Janošová, 2008).

Vážnější dopad rodinného konfliktu byl vysledován u chlapců. Chlapci, kteří žijí v rodině s matkou, která je samoživitelka, objevují se u nich problémy s adaptací než u dívek v tom samém typu rodiny (Teyber, 2007).

Bez ohledu na pohlaví dítěte, rozpad manželství rodičů je nejčastější stresovou událostí, se kterou se může dítě během svého života potkat. Právě u těchto dětí se uvádí, že je až třikrát větší pravděpodobnost vyskytnutí problémů. Jedná se především o potíže v oblasti emocí, problémů s chováním apod. Většinou se mezi rodiči jedná o déletrvající

potíže v manželském svazku. Po rozvodu manželství rodičů nastupují mnohé změny v rodině. Může se jednat o změnu ve finanční situaci rodiny nebo změnou domova či přímo školy. Rozvod manželství může mít i dopad na zhoršení rodičovské péče o dítě. To se může jevit jako vážný a dlouhodobý problém, pokud rodič, který má dítě v péči nezajistí klidné zázemí a potřebnou péči o dítě. Mezi rodiči také mohou i po rozvodu pokračovat neshody mezi nimi, které se oficiálně týkají kontaktu s dětmi a finančních otázek, ale ve skutečnosti se může jednat o pokračování jejich konfliktu. Samotné manželské spory po rozvodu mohou být pro dítě více škodlivé než rozvod samotný. Hůře tuto skutečnost vnímají chlapci, v jejich chování se může objevit převedení komunikace do jiného chování nebo činu (tzv. agování) (Elliot, Place, 2002).

6 Možnosti podpory rodin v rozvodových situacích

Každý člověk řeší problémy svým způsobem. Pokud v rodině dojde k náročné situaci, je potřeba ji začít řešit. Zpočátku se o to mohou rodiče snažit sami, nalézt společné řešení náročné životní situace, domluvit se na kompromisu apod. Ne vždy, a ne všichni rodiče to ale dokážou. Pokud mají oba rodiče zájem řešit nastalou situaci, mohou se obrátit na několik institucí, které jim mohou pomoci vyřešit jejich situaci anebo jim poskytnou kontakt na ty správné osoby, které jim mohou pomoci.

6.1 Rodinná terapie

Rodinné terapie vede rodinný terapeut. Úkolem terapeuta je pomoci pacientovi a jeho rodině pomoci přetvořit rodinný systém. Ujímá se vedení terapeutického systému, přebírá zodpovědnost, musí vyhodnotit rodinu a stanovit cíle léčby. Jeho hlavním cílem je zlepšení chodu rodinného systému. Proces rodinné terapie zahrnuje celkem tři kroky. Prvním z nich je, že se terapeut začlení do rodiny v pozici vedoucího. Ve druhém kroku se snaží o odhalení a vyhodnocení rodinné struktury, a nakonec se pokusí vytvořit podmiňující okolnosti. Výsledkem tohoto procesu je restrukturační rodiny. Nastalá změna se dotkne zejména souhrnu očekávání, podle kterých se chovají jednotliví členové rodiny. Pomocí proměny rodinného systému dosahujeme změny, tu představuje nová zkušenost jedince. Pomocí restrukturační se nemění složení rodiny, ale změna probíhá ve vzájemných mezilidských vztazích. Aby byla terapie úspěšná, musí terapeutický zásah vyvést rodinu z rovnováhy. Cílem tohoto zásahu je zvýšit pružnost rodinné struktury a její schopnost vyrovnávat se s konfliktními situacemi (Minuchin, 2013).

Nejrozšířenější způsob rodinné terapie je založen na teorii systémů. Tento přístup se zabývá každodenním vzájemným působením a vlivy chování člena rodiny na ostatní. Naopak rodinná historie stojí v pozadí. Abychom našli determinanty, které problémy v rodině udržují, je nutné se snažit nalézt specifické způsoby fungování rodiny. Příznaky, které jsou klienty prezentovány terapeutovi, ve skutečnosti představují neuspokojivé řešení rodinných problémů. Pokud se terapeut pokusí oslabit význam příznaků, které maskují hlubší potíže, objeví se nový vzorec fungování rodiny (Elliott, Place, 2002).

Mezi nejznámější školy rodinné terapie, které jsou v praxi nejvíce používány, řadíme transgenerační rodinné terapie, strukturální rodinné terapie a systemickou rodinnou terapii.

Předávání vzorců rodinného chování z jedné generace na druhou se zabývá **transgenerační rodinná terapie**. Rodiče mohou na své děti projektovat potřeby, které jsou nepřiměřené. Tyto potřeby v rodičích právě formovala předchozí generace. Tento proces bývá neuvědomovaný. Úkolem terapeuta je vyjasňovat tato očekávání a najít jejich původního adresáta. Právě předadresováním terapeut vysvětluje členům rodiny, jaké téma zpracovávají, a otvírá jim cestu k přezkoumání smyslu tohoto tématu pro všechny členy rodiny. **Strukturální rodinná terapie** vidí rodinu jako systém, který vykonává své funkce pomocí subsystémů (např. rodičovského, sourozeneckého, manželského atd.). Východiskem této terapie je, že každý jednotlivec patří do několika subsystémů současně. V každém subsystému členové rodiny zaujímají jiné úlohy, každá se doplňuje s rolí dalších účastníků v podsystému. Aby rodina správně fungovala, měly by být subsystémy jasné a hranice mezi nimi musejí mít ideální propustnost. **Systemická rodinná terapie** je podobná strukturální terapii v tom, že se zaměřuje na procesy v rodině, které probíhají právě teď. Cílem je vyjasnění komunikace jednotlivých členů rodiny a formulace rolí členů rodiny. Úkolem terapeuta je zaměřit pozornost členů rodiny na rodinu na jakožto ucelený systém vzájemného působení. Při systemické rodinné terapii je každý člen rodiny vyzván, aby charakterizoval vztah dvou členů rodiny. Až poté je možné se ptát na povahu vztahu těch osob, které jej vytvářejí. Tento postup terapeutovi umožňuje zjistit vztahovou strukturu rodiny a dává možnost rodině tuto strukturu zrcadlit (Matoušek, 2003).

6.2 Rodinná mediace

Pokud v rodině nastane krize, rodinná mediace je jednou z forem pomoci, kterou lze zvolit v případě, kdy dojde mezi rodiči ke konfliktu. Aby mohla být rodinná mediace prováděna kvalitně, je nutné znát poměrně širokou škálu poznatků z psychologie rodiny a vývojové psychologie. *„Rodinná mediace je postup řešení konfliktů v rodinných vztazích za pomoci kvalifikovaného prostředníka, mediátora. Účastníci konfliktu přistupují k mediaci dobrovolně, aktivně, s cílem vyřešit konkrétní problémy. Mediátor řídí proces jednání, podporuje a usnadňuje komunikaci, dbá na to, aby každý klient měl prostor pro vyjádření svých názorů“* (Holá a kolektiv, 2013, s. 87 - 88).

Rodinná mediace je specifická tím, že je krátkodobá, orientuje se na vyřešení konkrétního problému a usiluje o vyřešení konfliktu. Cílem je dosažení dohody, která bude přijatelná pro všechny zúčastněné osoby. Je orientovaná na budoucnost, snaží

se o uspořádání poměrů, zlepšení vztahů mezi osobami, aby mohly v budoucnu řešit své problémy samy. Aby byla rodinná mediace funkční, je nutné, aby mezi klienty byla komunikace na takové úrovni, kdy jsou schopni přijímat nové informace, rovnost jejich pozic, a především ochota vyřešit problém. Existují i typy rodin, které nejsou vhodné pro rodinnou mediaci. Jedná se o rodiny, ve kterých se objevuje násilí mezi partnery, závislosti na drogách a duševní nemoci. Při realizaci rodinné mediace je nutné vnímat rodinu citlivě. Rodina je dynamický systém, ve kterém zcela běžně dochází k napětí a ke konfliktům. Krize, které se v rodinách objevují, jsou chápány jako běžná součást rodinného soužití. Tyto krize přináší jak nezvládnutí situace, na druhou stranu mohou pomoci ke změnám v rodinném fungování. Mediace se zaměřuje na problémy v rodině, jak na ně jednotliví členové reagují, jak dokážou komunikovat, jak se staví k náročným situacím a jaký význam jim připisují. Rodinná komunikace, resp. na jaké je komunikace úrovni, je pro mediátora ukazatelem toho, jak rodina funguje. Nejčastěji se v rodinné mediaci uplatňují čtyři nejčastější přístupy. První z nich je **přístup racionální**. Tento přístup upřednostňují zejména odborníci z oblasti práva. Mediátor se snaží podporovat proces komunikace mezi klienty, usiluje o dosažení takového řešení, které je reálné a bude prospěšné pro všechny zúčastněné osoby. Řešení ale on sám nenavrhuje. Cílem tohoto přístupu je, že sami klienti jsou schopni předkládat a posuzovat konflikty a následně vybrat přijatelné řešení tohoto konfliktu. **Terapeutický přístup** je druhým přístupem v oblasti rodinné mediace. Tento přístup bude blízký pro mediátory, kteří mají vzdělání v oblasti psychologie nebo sociální práce. Využívá se tehdy, pokud jsou mezi klienty emočně nabitě vztahy. Ukazatelem funkčnosti rodiny je kvalita komunikace. Rodiny, které jsou velmi konfliktní, mají své emoce hůře pod kontrolou a neumí problémy účinně řešit. V tomto případě bude postavení mediátora direktivnější. Podobně tomu bude, pokud jsou členové rodiny pasivní nebo nejsou schopni sdělit své pocity a potřeby a hodnotit návrhy na řešení situace. Rozdíl mezi racionálním a terapeutickým přístupem spočívá ve vztahu rodičů a dětí. Racionální přístup vychází z toho, že rodiče jsou nejlepšími znalci své rodiny a dětí, na základě kterého činí rozhodnutí. Naproti tomu zastánci terapeutického přístupu ukazují, že zájmy rodičů a dětí se mohou lišit nebo být v rozporu. Proto je nutné, aby mediátor poznal zájmy každého z rodičů i dětí a považuje za svou povinnost hájit zájmy dítěte. Zvláštním typem terapeutického přístupu je **narativní model** rodinné mediace. Je založen na tom, že rodiny si do mediace přináší své představy o jejich vztahu a problémech. Konflikty jsou v tomto

případě chápány jako rozpor dvou příběhů. Tyto příběhy ale nepředstavují realitu nebo pravdu, jedná se pouze o předpoklady. Mediátor se snaží rozebrat jednotlivé příběhy a pomáhá klientům přemýšlet mimo linii jejich příběhu (Holá a kolektiv, 2013).

6.3 Sociální terapie rodin

Z psychologického hlediska rozvod představuje období, které je naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb se sociálními, etickými, právními a emočními aspekty (Matějček, Dytrych, 2002 in Zakouřilová, 2014).

Přitom můžeme vhodným působením na rodiče, a hlavně prací s celou rodinou řadu věcí ovlivnit. Jedná se především o poskytování profesionálního odborného poradenství. Některé speciální techniky jsou zaměřeny na práci s klienty v této specifické a velmi náročné životní situaci, kterou představuje rozvod. Sociální terapie rodin představuje hned několik oblastí. Jedná se zejména o poradenství, diagnostiku, primární, sekundární i terciární prevenci, krizovou intervenci, spolupráce terapeuta s dalšími osobami, zapojení jiných odborníků do spolupráce, různé formy sociální rehabilitace, resocializaci a přímou terapeutickou práci. V této kapitole bude představen jeden z nejvýznamnějších nástrojů v sociální oblasti a tou je poradenství. Práce s klientem má několik rozměrů. Jedná se o rozměr sociální, psychologický, právní, ekonomický, pedagogický a léčebný. Každá poradenská činnost, která je poskytována je závislá na osobě poradce, jeho kompetencích, pracovním zařazení a charakteru instituce, která dané poradenské služby poskytuje. Sociální terapie klade důraz na poskytování komplexního sociálně-právního poradenství, které se vztahuje na několik oblastí. Jedná se zejména o oblast situací spojených s rozvodem, bydlení, zaměstnání, sociálního zabezpečení. Sociální terapie si klade několik základních cílů, mezi které patří podpora klienta, adaptace klienta na nové podmínky, nalezení zdrojů klienta k řešení jeho problémů, žádoucí změny v oblasti chování klienta v jeho sociálním prostředí, odstranění nežádoucích vlivů ze života klienta a jeho rodiny a sociální začlenění klienta do běžného života. Na základě takto obecně stanovených cílů je nutné cíle konkretizovat do jednotlivých dílčích a krátkodobých cílů. Mezi základní nástroje sociální terapie řadíme sociálně-terapeutický rozhovor, sociální diagnostiku, šetření a návštěvy v rodině, terapeutický vztah, mezioborovou spolupráci, přímá opatření ve prospěch klienta, speciální techniky sociální terapie (např. komunikační techniky, kresebné, škálové nebo s pomocným materiálem). Sociální terapie je založena na dobré komunikaci. Je to právě komunikace, která ovlivňuje její úspěšnost, která by měla

vycházet z důvěry, pochopení a vzájemného respektu. Pokud sociální terapeut vede rodinnou terapii, je vhodné při práci s tímto problémem stavět na schopnosti podporovat styk dítěte s druhým rodičem, snažit se zachovat dítěti vědomí, že nikoho z osob ze svého blízkého okolí neztratilo, otcové se o dítě dovedou dobře postarat, také mohou pomoci matce převzetím dítěte v případě potřeby, vřelý vztah podporuje kontakt s otcem už v raném dětství rozvoj intelektu, zvědavosti a sociálních dovedností, v případě dobře fungujících vztahů a spolupráce rodičů dostává dítě dobrý osobní příklad, rodič většinou není tak špatný, jak ho druhý rodič popisuje a v případě, že by se jednomu z rodičů něco přihodilo a nemohl by se o dítě starat, je zde druhý rodič, který může převzít péči o něj (Zakouřilová, 2014).

6.4 Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí

Sociálněprávní ochrana dětí zahrnuje činnosti, které směřují k zajištění práva dětí na příznivý vývoj, výchovu a ochranu zájmů. Vzhledem k tomu, že dítě potřebuje ke správnému vývoji rodinné prostředí, zahrnuje OSPOD i takové činnosti a aktivity, které směřují k obnovení narušených funkcí rodiny. Orgány sociálněprávní ochrany dětí v České republice jsou obecní úřady, obecní úřady s rozšířenou působností, krajské a magistrátní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Sociálněprávní ochrana dětí přijala kritéria, na základě kterých má být zaručována základní kvalita při ochraně zájmů dětí orgány sociálněprávní ochrany v České republice. V platnost vešla 1. 1. 2015. Mezi tato kritéria patří podpora (sanace) rodiny, nejlepší zájem dítěte, předběžné opatření, rodičovské kompetence, nevhodné zacházení s dítětem, domácí násilí, mnohaproblémová rodina, nespolupracující rodina, náhradní rodinná péče a rozvod. Právě rozvod klade nároky pro dospělé i děti vyrovnat se s mnoha stresovými situacemi. U části dospělých může rozvod nabýt rozměrů „války“, do které jsou vtahovány blízké osoby, s nimiž rodiče v rozvodu přicházejí do styku. V takovém případě sociálněprávní ochrana dětí řeší způsob další péče o děti (Matoušek, Pazlarová, 2016).

6.5 Pedagogicko-psychologické poradny

Běžná pomoc pedagogicko-psychologických poraden spočívá především ve výukových potížích dětí, zaměřuje se také na děti s poruchami chování. Intervence je založena na psychologickém vyšetření dítěte a poskytnutí nejrozumnějších návodů, jak co nejlépe překonat různá vývojová úskalí. Poradny v současné době rozšiřují své služby o práci s celou rodinou, zaměřují se na manželství a mezilidské vztahy. Způsobů, jak kontaktovat pedagogicko-psychologické poradny je několik. Nejčastějším iniciátorem kontaktu s pedagogicko-psychologickou poradnou bývá škola, občas rodiče, výjimečně může být i dítě. Služby, které poradna poskytuje, jsou ze zákona bezplatná. (Šmolka, Mach, 2008).

Práce s rodinou v oblasti psychologické poradenské péče patří mezi nejsložitější a nejzodpovědnější činnosti. V pedagogicko-psychologickém poradenství se s prací s rodinou setkáváme poměrně často, protože většina klientů jsou děti a rodiče musí s vyšetřením dítěte souhlasit a velmi často také spolupracovat nebo se přímo účastnit při poradenském procesu. Podle Matějčka (1992 in Hadj-Mousová, 2004) cílem poradenské pomoci v pedagogicko-psychologické poradně je změna situace klienta, ve které žije, tedy v drtivé většině v rodině.

Při poradenské intervenci by se měl poradce snažit nehledat individuální příčinu, ale spíše funkci problému a z uvedeného vycházet. Měl by mít na paměti, že rodina jako celek není skupina, která by byla izolovaná, ale má vytvořeny dlouhodobé a ustálené vztahy s širší rodinou a přáteli. Pokud probíhá poradenská intervence v rodině, je nutno se vyvarovat základních rizik, které s sebou nese. Jedná se především o příliš rychlý a náhlý zásah do stylu života rodiny, otevření nových problémů nebo jiných patologií. Poradce by měl při spolupráci rodiče a klienta (dítěte) respektovat jejich vztah a s ním spojených specifik. Poradce by v rámci intervence měl počítat s tím, že reakce rodičů mohou být přehnaně vyhocené, emocionálně zbarvené, které neodpovídají skutečnému stavu věci. Úkolem poradce tak je pomoci rodičům nalézt potřebný odstup, poskytnout potřebnou podporu a dát jim najevo své porozumění. Poradce by měl mít na paměti, že je nutné vždy individuálně zvažovat, co od rodičů může požadovat či jaká forma spolupráce mezi rodinou a institucí bude nejvhodnější. Intervence pedagogicko-psychologických poraden se vždy odvíjí od problému, se kterým rodina přichází. Ty můžeme dělit do několika různých oblastí. Může se jednat o pomoc v dysfunkčních rodinách, kde může docházet

ke zneužívání, týrání, zanedbávání dítěte, v případě rozvodu, v případě specifických poruch v rodině, kdy je rodič závislý na alkoholu nebo drogách apod. (Hadj-Mousová, 2004).

6.6 Rodinné a manželské poradny

Rodinné a manželské poradny řeší několik zásadních problémů klientů. Jedná se zejména o poradenskou a psychologickou pomoc v manželství a rodině, rozvodové poradenství a porozvodové vedení v zájmu nezletilých dětí, psychologická pomoc, předmanželské poradenství apod. Úloha manželského a rodinného poradce tak není jednoduchá (Novák, Šmolka, 2016).

Právě v manželských a rodinných poradnách se vyskytují konfliktní páry, které bojují o děti. Tyto konflikty mohou vést až k soudním jednáním. Výjimečné nejsou ani případy, kdy jeden z rodičů může být závislý na zneužívání omamných látek, může existovat podezření na zneužívání dětí, jeden z partnerů je obětí domácího násilí, ani lhaní a problémy s penězi nejsou ničím neobvyklým (Eddy, 2010, s. 3-4).

Vzhledem k výše popsanému by měl poradce disponovat mnoha znalostmi a kontakty, které může v případě nutnosti svým klientům nabídnout. Jedná se především o přehled v oblasti sociálních dávek a kontakty na mnohé instituce. Jde především o poradnu Bílého kruhu bezpečí, úřad práce, intervenční centra, protialkoholní ordinaci apod. Samozřejmostí je kontakt na dobrého klinického psychologa, psychiatra nebo sexuologa. Terapeut by měl během terapie dodržovat určité zásady. Jde o diskrétnost a dodržení anonymity klientů, kteří jeho služeb využijí. Klient, resp. klienti si domluví schůzku buď telefonicky, nebo prostřednictvím elektronické komunikace. Poradnu mohou navštívit oba partneři, nebo pouze jeden z nich. Dle potřeb klientů je také možné domluvit setkání společné nebo individuální. První konzultace v poradně by měla proběhnout zhruba do týdne od prvního kontaktu klienta. Délka konzultace je individuální, norma se uvádí od 50 do 90 minut. Počet konzultací v poradně se liší dle probíraného problému. Pokud se rodiče dostanou do manželské poradny, terapeut se jich bude vyptávat na základní údaje, aby s nimi mohl vést terapeutický rozhovor. Jedná se o jméno a příjmení (pokud nevystupují anonymně), věk, vzdělání, zaměstnání, počet vlastních a nevlastních dětí, jejich věk a pohlaví, délka a pořadí manželství. Na základě zjištěných údajů si poté terapeut vyhotoví záznam, který by měl obsahovat posouzení osobnosti obou partnerů,

historii vztahu, který má vliv na současnou situaci partnerů, popis problému a plán nápravy. Terapeut dále zjišťuje rodinnou, osobní a manželskou anamnézu. Jedná se např. o tyto údaje: povaha, temperament, nemoci, zneužívání návykových látek, nemoci, úrazy, operace, sexuální život, studium, zaměstnání a spokojenost v této oblasti, přátelské vztahy, doba trvání manželství, historie manželství, způsob seznámení, děti, výchovné působení, mzda a příjmy obou partnerů, úspory, dluhy, druh bydlení, podíl na výchově dětí a chodu domácnosti nebo způsob trávení volného času. Terapeut poté využije některou ze základních psychologických metod v partnerském a rodinném poradenství. Jedná se buď o pozorování, rozhovor anebo rozbor produktů činnosti (Novák, Šmolka, 2016).

6.7 Preventivní služby

Preventivní služby označují oblast činností, které jsou organizované, jejich metody se liší, ale mají stejné cíle. Mezi hlavní cíle patří napomáhat dítěti (ať už v biologické nebo náhradní rodině) v optimálním vývoji, směřující k uspokojení potřeb dítěte a snaží se předcházet formám ohrožení dítěte. Preventivní služby si kladou za cíl předcházet pomocí aktivit vzniku ohrožení dítěte preventivními programy a označením rizik, včasným zásahem v případě potřeby a opatřeními na podporu rodiny a dítěte, aby nedošlo k jeho ohrožení. Měly by splňovat základní kritéria, mezi která patří jejich široká dostupnost, dobrovolný vstup, normalizace využití podpory (osvěta v oblasti pomoci, tzn., je normální požádat o pomoc) a spolupráce a síťování služeb (všechny preventivní služby by spolu měly navzájem spolupracovat). V jakém momentě zasahují preventivní služby do života rodin s dětmi, rozlišujeme služby primární prevence a služby sekundární prevence. Mezi aktéry primární prevence řadíme ty instituce, které jsou k dispozici celé populaci, jsou všeobecné a nízkoprahové. Aktéři sekundární prevence se zaměřují na konkrétní oblasti rizik spojených s ohrožením a jejich řešení (Korbel, Lejsková, 2019).

Mezi nejvýznamnějšího aktéra primární prevence řadíme rodinná a mateřská centra. Původně byla rodinná a mateřská centra zaměřena na matky na mateřské, resp. rodičovské dovolené s dětmi. Postupně se tato centra přerodila v rodinná a své aktivity přizpůsobila trendům v péči o dítě, snažila se více přiblížit celým rodinám. Mezi hlavní činnost těchto center patří volnočasové aktivity, ale i sociální a vzdělávací činnost, která je zaměřena zejména na rozvoj rodičovských kompetencí. Aktivity, které centra nabízejí, bývají

většinou za úplatu. Mohou provozovat kavárny s dětským koutkem, kdy program bývá doplněn nabídkou vzdělávání a přednášek či workshopů. Další, ale velmi důležitou rolí, kterou mají uvedená centra, je role preventivní. Mají možnosti preventivního působení v síti aktérů prevence pro ohrožené rodiny s dětmi. Jedná se zejména o aktivní vyhledávání nebo kontaktování rodin, které jsou potencionálně ohroženy, neustále rozšiřují služby o aktivity, které jsou zaměřené na poradenství. Některá centra nabízejí poradenství v oblasti rodičovských schopností a dovedností, psychologické poradenství, služby terapeuta nebo právníka, nebo jsou rodinám tyto služby doporučeny nebo zprostředkovány. Aktivity a služby nabízené mateřskými a rodinnými centry bývají poskytovány zdarma nebo za minimální finanční příspěvek. To umožňuje využití služeb i rodinám ve špatné finanční situaci. Další významnou institucí v oblasti primární prevence jsou komunitní a polyfunkční centra. Zřizovatelem těchto center bývají nejčastěji obce, města, neziskové organizace, církve a církevní organizace. Tato centra jsou víceúčelová zařízení, ve kterých se setkávají členové za účelem realizace sociálních, vzdělávacích a kulturních aktivit s cílem zlepšit sociální situaci jednotlivců a komunity jako celku. V současné době se začínají komunitní centra přibližovat tzv. polyfunkčním komunitním centrům. Zaměřují se na více činností a kombinují sociální služby, volnočasové aktivity, výchovně-vzdělávací a environmentální služby. Základním a velmi důležitým požadavkem těchto center je poskytování základního sociálního poradenství kvalifikovaným pracovníkem a poskytování alespoň jedné sociální služby (nejčastěji se jedná o sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní programy a nízkoprahové zařízení pro děti a mládež dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) (Korbel, Lejsková, 2019).

Mezi další významnou preventivní službu řadíme e-poradny. Jedná se o webové stránky, na kterých uživatel najde informační servis, na koho se obrátit nebo jak se zachovat v rizikových situacích. Mezi aktéry služeb sekundární prevence mj. patří sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Své služby poskytují pro rodiny s dětmi, ve kterých je ohrožen jejich vývoj z důvodu krizové sociální situace rodiny. Nastalou situaci nejsou rodiče schopni překonat a u dítěte hrozí riziko ohrožení jeho vývoje. Mezi hlavní úkoly sociálně aktivizačních služeb patří sociální poradenství, pomoc a podpora při vzdělávání dětí, zvyšování rodičovských schopností a dovedností a pomoc s hospodařením rodiny. Azylové domy pro matky s dětmi jsou dalším významným aktérem služeb sekundární prevence. Jsou určeny pro matky s dětmi, které se ocitly v těžké životní situaci, která je

spojená se ztrátou bydlení (např. v důsledku rozvodu manželství). Ubytování v azylových domech je poskytováno ubytování včetně stravy. Sociální pracovníci v azylových domech pomáhají při vyřizování rodinných, finančních záležitostí, při hledání dalšího návazného bydlení nebo zaměstnání. Do oblasti služeb sekundární prevence řadíme také mediační službu a partnerské a rodinné poradny, které jsou rozpracovány v samostatné kapitole (Korbel, Lejsková, 2019).

7 Praktická část

Praktická část navazuje na teoretickou část. Využívá informací a poznatků v ní uvedených k realizaci výzkumu. Praktická část je rozdělena do několika kapitol, které vymezují např. cíl výzkumu, výzkumné otázky, metodologii výzkumu a především samotný výzkum. V kapitole výzkum je uvedena metoda sběru dat, výběru výzkumného vzorku, etika výzkumu, specifikace informantů a výsledky šetření. Výzkum bude proveden kvalitativní metodou, konkrétně formou nestrukturovaných rozhovorů s informanty. Informanti jsou dospělé osoby, které v období dětství zažili rozvod rodičů.

7.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak může ovlivnit dospělého jedince rozpad nukleární rodiny, který prožil v dětství. Na základě uvedeného byla stanovena hlavní výzkumná otázka:

Jaké dopady na život z pohledu dospělých měl rozvod jejich rodičů v dětství?

Na základě hlavní výzkumné otázky, byly stanoveny další vedlejší výzkumné otázky:

Jak vnímají děti odchod jednoho z rodičů?

Jak se změnil vztah dítěte a rodiče, který od rodiny odešel?

Kdo z pohledu informantů byl největší oporou rodině po rozvodu?

Ovlivnil rozvod rodičů budoucí partnerské vztahy informantů?

7.2 Charakteristika informantů

Výzkum byl proveden s pěti informanty, kteří v období dětství zažili rozvod rodičů. Výzkumného šetření se zúčastnili dva muži a tři ženy. Jejich věk se pohyboval od 27 do 33 let.

První informantkou je Denisa, které je 29 let. Rodiče se jí rozvedli, když jí bylo devět let. Po rozpadu manželství rodičů žila s matkou v Pardubickém kraji. Má jednu mladší sestru. Důvodem rozvodu rodičů byl alkoholismus otce.

Druhou informantkou je Nikola, které je 26 let. Rodiče se jí rozvedli, když jí bylo 11 let. Po rozpadu manželství byly se sestrou svěřeny do střídavé péče. Žila na Pardubicku. Důvodem rozvodu rodičů byla nevěra otce.

Třetím informantem je Jiří, kterému je 33 let. Rodiče se mu rozvedli, když mu bylo třináct let, po rozpadu manželství rodičů žil s matkou a mladším bratrem na Královéhradecku. Důvodem rozvodu rodičů byl dlouhodobý nesoulad, který panoval už od jeho narození. Rodiče nebyli schopni se dohodnout, zda budou bydlet na Vysočině nebo na Královéhradecku.

Čtvrtou informantkou je Eliška, které je 28 let. Rodiče se jí rozvedli, když jí byly tři roky. Po rozvodu byla svěřena do střídavé péče, žila na Pardubicku. Důvodem rozvodu rodičů byla otcova složitá povaha. Má mladšího bratra. Vzhledem k věku informantky, kdy se jí rodiče rozvedli, si jsem vědoma skutečnosti, že její prožívání bylo ovlivněno jejím nízkým věkem.

Posledním informantem je Vojtěch, kterému je 31 let, rodiče se mu rozvedli, když mu bylo jedenáct let. Po rozvodu žil s matkou a starším bratrem na Královéhradecku. Důvodem rozvodu rodičů byl dlouhodobý nesoulad.

Pro lepší přehlednost a orientaci ve výzkumu jsem zpracovala následující tabulku:

Přehled informantů

Označení informanta	Současný věk	Pohlaví	Věk, kdy se rodičerozvedli	Důvod rozpadu manželství rodičů
Denisa	29	žena	9	alkoholismus a dluhy
Nikola	26	žena	11	nevěra otce
Jiří	33	muž	13	Dlouhodobý nesoulad rodičů
Eliška	28	žena	3	Povaha otce, nesoulad rodičů
Vojtěch	31	muž	11	Dlouhodobý nesoulad rodičů

7.3 Metoda výzkumu

Pro výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní metodu. Pro kvalitativní šetření je typická dlouhodobost, intenzivnost a podrobný zápis. Výzkumník zaznamenává téměř vše, co se v prostředí odehrává. O tom může vyhotovit i audio nebo video záznam, který mu potom může pomoci při vyhodnocování výzkumu. Během pozorování nebo bezprostředně po něm si dělá krátké zápisky, ze kterých následně skládá celkový obraz o zkoumaném prostředí. Všimá si rozdílů mezi informanty a zjišťuje, pokud mezi nimi existují rozdíly, jak se dívají a vnímají danou věc (Gavora, 2000).

Úkolem realizátora výzkumu je objasnit, jak se lidé v určitém prostředí a situacích chovají a jak chápou to, co se děje a proč jednáji způsobem, kterým právě jednáji. Zjištěná data se následně podrobují rozboru a objasnění. Výzkumník při hledání významů a ve snaze pochopit aktuální dění vytváří podrobný zápis toho, co vypořoval a co si zaznamenal. Snaží se nevynechat nic, co by mu mohlo pomoci vyjasnit zkoumanou situaci (Hendl, 2005)

Za zdánlivě stinnou stránku kvalitativního výzkumu můžeme považovat skutečnost, že je neobjektivní a nezobecnitelný. Pokud však autor výzkumu dodrží určitá pravidla, může nám právě kvalitativní výzkum pomoci objevit nové, statisticky neviditelné jevy, které mají významný vliv na výchovně-vzdělávací proces (Švaříček, Šed'ová, a kol., 2014).

7.4 Sběr dat a výběr výzkumného vzorku

Pro metodu sběru dat bylo zvoleno nestrukturované interview. Jedná se o metodu, která se podobá běžnému rozhovoru. Důraz je kladen na přirozenost konverzace a nenásilný průběh. Výzkumník při tomto typu výzkumu nemá dopředu vytvořený plán (strukturu), které by se pevně držel. Obvykle nejsou ani definovány dílčí okruhy rozhovoru. Držíme se hlavního tématu, které nás zajímá a sledujeme jeho rozvíjení v kontextu definovaných výzkumných otázek (Miovský, 2006, s. 157).

„V podstatě lze říci, že na začátku nestrukturovaného interview přicházíme s velmi vágní představou o tom, jak interview bude probíhat, a jsme otevřeni tomu, přizpůsobit interview danému člověku a situaci. Máme však jasnou představu o tom, na jakou otázku hledáme odpověď a čeho tím chceme dosáhnout.“ (Miovský, 2006, s. 157-158).

Miovský (2006) uvádí, že rozhovor se řadí mezi nejobtížnější, ale zároveň k nejvýhodnějším metodám pro získávání kvalitativních dat. „*Při jeho zvládnutí totiž nejde pouze o získávání potřebných sociálních dovedností a citlivostí, ale také o kultivaci schopností pozorovat (jak introspektivní, tak extrospektivní pozorování) a umění obě metody vzájemně provázat a dokázat z nich pro výzkum vytěžit maximum.*“ (Miovský, 2006, s. 155-156).

Ve svém výzkumu jsem si stanovila jednu hlavní výzkumnou otázku a čtyři vedlejší výzkumné otázky. Otázky nebyly kladeny v pořadí, tak jak jsou uvedené v diplomové práci. Jejich pořadí jsem se snažila přizpůsobovat informantům a jejich citovému rozpoložení. V případě, pokud některé otázky nebyly zodpovězeny jasně (např. pokud informant odběhl od tématu), snažila jsem se mu položit doplňující otázky.

Rozhovory s informanty probíhaly v prostředí, které si sami zvolili. Převážně se jednalo o jejich domácí prostředí, kde se cítili pohodlně a v bezpečí s ohledem na probírané téma. Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 9 minut do 33 minut. Jeden z rozhovorů byl vzhledem k pandemické situaci realizován online. Z rozhovorů vznikl zvukový záznam, který byl doslovně přepsán.

Výzkumným vzorkem mé diplomové práce byly dospělé osoby, které v období dětství zažili rozvod rodičů.

Velikost výzkumného vzorku jsem stanovila na pět informantů. Použila jsem dvě metody výběru informantů. První z nich byla použita metoda tzv. sněhové koule. Tento přístup využívá k získávání informantů na základě procesu postupného ustanovení dalších osob již známými případy. Samotný proces začíná u jednoho či více jedinců, o nichž se ví, že splňují daná kritéria (v tomto případě rozvod rodičů) (Miovský, 2003).

S těmito osobami jsem provedla rozhovor a požádala jsem je, aby navrhly další osoby, které znají a zároveň splňovaly má kritéria.

Další z metod, které jsem využila, byla metoda záměrného výběru. S těmito informanty se osobně znám a máme spolu blízký vztah. Na základě výše uvedeného, jsem si je zvolila pro svůj výzkum. Předpokládala jsem, že při realizaci rozhovorů se dokážou více uvolnit, bude možné navodit přátelskou atmosféru a bude se jim lépe hovořit o tak těžkém a náročném tématu.

7.5 Etika výzkumu

Při realizaci výzkumu by měl mít výzkumník na paměti, že je důležité dodržovat etické zásady jednání v jeho průběhu. Jedná se o obecné principy, které by měly být respektovány. Před začátkem výzkumu by měl výzkumník získat od svých informantů informovaný souhlas. To znamená, že daná osoba se zúčastní studie, pouze pokud k tomu dá svolení. Zároveň by měla být informována o samotném průběhu výzkumu. Informant má zároveň právo účast na výzkumu kdykoli v jeho průběhu odmítnout. Další z důležitých zásad, je anonymita. Výzkumník musí být schopen zajistit, že identita informanta nebude vyzrazena nikomu dalšímu (Hendl, 2005).

Před zahájením samotného výzkumu jsem informanty obeznámila s průběhem a realizací výzkumu, upozornila jsem je na skutečnost, že mohou od výzkumu odstoupit, zároveň jsem je ubezpečila, že jejich identita zůstane v anonymitě. Zároveň byli upozorněni, že během rozhovoru budu pořizovat zvukový záznam, který slouží pouze pro účely vypracování diplomové práce.

8 Výsledky výzkumu

Jak jsem již uvedla v kapitole Metoda výzkumu, zvolila jsem metodu kvalitativního výzkumu formou nestrukturovaného rozhovoru. V úvodu každého rozhovoru s informantem jsem se snažila pokládat obecné otázky typu: „*Jak jsi vnímal/a rozvod rodičů? Jak jsi se cítil/a?*“ Usilovala jsem o to, aby informanti mluvili sami, mou snahou bylo zasahovat do jejich vyprávění jen minimálně. Do jejich vyprávění jsem vstoupila pouze tehdy, pokud mi některé věci nebyly jasné, anebo v případě, kdy odběhli od tématu.

Na základě kódování provedených rozhovorů s informanty, které byly doslovně přepsány, vznikly celkem čtyři základní kategorie. Jedná se o kategorie „*Víkendový táta*“, „*Neodcházej*“, „*Nenecháme vás v tom*“ a „*Špatná zkušenost*“. V každé kategorii jsou uvedeny poznatky, které vyplývají z rozhovorů s informanty. V závěru kapitoly je uvedeno shrnutí výsledků výzkumu a v příloze se nachází ukázka jednoho rozhovoru.

8.1 Víkendový táta

Kódy: Strídavá péče

Trávení volného času

Toto označení vyplynulo z kódů, které byly vázány na proměnu vztahu mezi dítětem a rodičem, který od rodiny odešel. V této kapitole je nastíněno, jak se změnil vztah dítěte s rodičem a jakým způsobem s ním trávily volný čas. Označení „*Víkendový táta*“ poté vychází ze skutečnosti, jak často se děti vídaly s rodičem po rozvodu.

To, jak často se budou děti po rozvodu manželství vídat s druhým rodičem, záleží na několika okolnostech. Záleží především na vztahu obou rodičů, zda spolu dokážou komunikovat, vyjít si vstříc apod. V opačném případě musí v péči o dítě rozhodnout soud. Vzhledem k tomu, že všichni informanti zapojení do výzkumu shodně uvedli, že ten, kdo opustil jejich rodinu, byl otec, také sdělili, že právě vztah s otcem po rozvodu manželství rodičů prošel významnou změnou. Informantka Denisa vnímala svůj vztah s otcem po rozvodu rodičů jako výrazně lepší. Dle jejích slov si otec uvědomil, jaké chyby dělal. „*Tatka se začal snažit, až když se rodiče rozvedli, tak měl asi o mě a o ségru větší zájem. To je třeba teď, má větší zájem*“ (Denisa), Naopak informanti Nikola, Jiří a Eliška vnímali zhoršení vztahu mezi nimi a otcem. „*Táta o nás nejevil moc zájem, protože on nemá*

řidičák, tak si pro nás nemohl jezdit. Třeba půl roku se neozval. To jsem na něj byla naštvaná, třeba nevěděl, že jsem jela na dovolenou nebo že maturuju“ (Nikola), „Když jsem byl u tatky, tak se mi tam nikdo nevěnoval, samozřejmě nemůžu říct, že by mi to vadilo, ale neměl jsem tam svůj pokoj, bydlel jsem tam v obýváku. Taky mi táta říkal, že mám svědčit proti mamce“ (Jiří) „Táta si nás bral jednou za čtrnáct dní. Vnímala jsem to jako z povinnosti, občas nás vzal do zoo nebo jsme jeli na barák, ale říkáš si, že tam není ta přidaná hodnota, kterou by ti jako táta měl dát“ (Eliška). Zajímavostí je, že i když Jiří a Vojtěch jsou sourozenci, uvádí každý z nich jinou zkušenost. To může být způsobeno jejich odlišným prožíváním, vnímáním a jejich odlišnou osobností. Jiří vnímal vztah s otcem negativně, otec se mu nevěnoval, nezajistil mu ani vlastní pokoj. Oproti tomu Vojtěch zdůrazňuje, že se otec k němu choval hezky. Vždy, když byl s otcem, uvědomil si, jak moc mu otec chybí. „Když jsem jel za tátou, tak to odloučení po tom víkendů, tak bylo několik dní, kdy jsem se z toho, ač jsem si myslel, že jsem v pohodě, tak jsem se z toho několik dní psychicky vzpamatoval, protože jsem dostal toho tátu, kterej mi celou dobu chyběl a najednou...on se ke mně choval velice hezky, byl na mě milej a pak zase najednou nebyl“ (Vojtěch).

Informantka Denisa uvedla, že právě po rozvodu manželství rodičů se její vztah s otcem zlepšil, protože si otec uvědomil, jaké chyby udělal. Také si začala všimnout, že jí otec věnuje více času. „Byla jsem s ním víc v dílně, jezdila jsem s ním na ryby, taky jsme jezdili na dovolený v létě, jezdili jsme do karavanu, pod stan, do kempu“ (Denisa). To, že může vztah mezi dítětem a rodičem po rozvodu ovlivnit třetí osoba, tedy nový partner rodiče je zcela evidentní. Takovou zkušenost i uvádí Nikola. „Tatka nás dostal do střídavý péče se ségrou, jednou za čtrnáct dní o víkendů. On se přestěhoval pak ke své přítelkyni, takže jsme za ním jezdily na víkendy, ale když mi bylo šestnáct sedmnáct roků, tak jsem tam už pak ani nechtěla jezdit. Necítila jsem se tam dobře s jeho přítelkyni, neměla jsem tam žádný soukromí“ (Nikola). Opačnou zkušenost má Vojtěch. Jeho matka si našla přítele, který mu pomohl alespoň částečně nahradit otce, který byl po rozvodu rodičů od něj několik set kilometrů vzdálený. „Máma mě po nějakým roce 2002 seznámila s novým přítelem a ten se ke mně choval slušně. Hodně se snažil mi dělat tátu a já ho jako druhýho tátu beru“ (Vojtěch). To, že vždy záleží na vzájemném vztahu mezi rodiči i po rozvodu je velmi vidět u informantů Jiřího a Vojtěcha. I když jejich rodiče byli rozvedení, i nadále se snažili trávit společný čas jako rodina. Jejich výpovědi se opět shodují. „Tatka k nám

dojížděl, jezdili jsme na výlety a choval se úplně normálně. Dělali jsme věci, jako kdybychom byli normální rodina. To bylo jako kdyby byl otec na cestách, jako třeba kamioňák nebo něco takovýho. On rád přijížděl, ale i pak rád odjížděl, Nevím, jak to vnímat. To je jako kdyby sis půjčila dítě a pak ho ráda vrátíš a vrátíš se k tomu starému životnímu stylu bez toho, aniž by tě to dítě nějak ovlivňovalo.“ (Jiří). „Táta prostě přijel a jeli jsme celá rodina na výlet, to byl takovej idylickej vikend, kdy jsme byli všichni spolu. A když jsme jeli takhle s našima na výlet, tak to bylo v pohodě, vůbec se nehádali, to bylo bez problémů. Ale to bylo jednou za čas, když táta přijel.“ (Vojtěch). To, že vztah mezi otcem a dítětem trpěl právě tím, že se dítě nemohlo vídat s rodičem tak často, jak by si přálo, potvrzuje Eliška „Vídali jsme se, nevím jestli úplně pravidelně, asi jednou za 14 dní. Jak kdy. Čím starší jsme byli, tím ten vztah byl horší. Táta měl furt potřebu házet na mámu špínu, co je špatně, s bráchou nás srážel, snažil se nás nutit do nějakých věcí, přitom se s námi nikdy neučil, ta role otce nebyla taková. Jenom půjčím si vás na vikend, pojedeme na barák, pojedeme do zoologický, ale nebyla tam ta přidaná hodnota, kterou by ti jako otec měl dát.“ (Eliška).

8.2 Neodcházej!

Kódy: Peníze

Jídlo

Tato kategorie vychází z výpovědí informantů, které se týkaly toho, jak vnímali odchod jednoho z rodičů od rodiny. Vznikly tak kódy, které popisují finanční situaci rodiny po odchodu jednoho z rodičů nebo také, zda informanti vnímali odchod otce pozitivně či negativně nebo co bylo důvodem odchodu otce od matky.

Z výpovědi většiny informantů vyplynulo, že odchod otce od rodiny vnímají negativně. Popisují, že jim chyběl otec jako osoba, ale také vzor. „Pro mě to bylo v tu dobu to, že ten táta není doma jak bych chtěla, nebo jak bych potřebovala. Pak hodněkrát přišel domů opilej, on nebyl agresivní, že by nás bil, ale byl opilej, cítila jsem to z něj“ (Denisa). „Samozřejmě jsme to se ségrou obřečely, ségra tátu držela za nohu a nechtěla ho pustit, ať nikam nechodí. Já jsem to taky obřečela, ať nikam nechodí. Potom mám tmu“ (Nikola). „Byl jsem nešťastnej, zkoušel jsem i se svým kamarádem cigarety, pak jsem to už nikdy teda nedělal, v devátý třídě jsem si říkal, jak jsem nešťastnej, tak jsem se sebepoškozoval

a prostě...fakt to bylo, že jsem byl nešťastnej, byl jsem na to sám. Taky jsem s kamarádem dealoval trávu a pil jsem whisky, jen abych někam zapadl“. (Jiří). *„Všechno jsem vnímal, ať už vnitřně nebo na venek, tak jsem se zhoršil ve škole, měl jsem problémy s autoritami, že jsem je moc neuznával, byl jsem na učitele drzý.“* (Vojtěch).

Informanti také shodně uvedli, že měli spojený odchod otce od rodiny také s finanční tísni. Otec rodiny často plní v rodině několik funkcí najednou. Vydělává peníze a přispívá tak nemalou měrou do rodinného rozpočtu. Pouze informantka Denisa uvedla, že vnímala odchod otce od rodiny po finanční stránce jako úlevu. *„Tatka měl problémy s penězi, nepracoval, takže to mamka dotovala. Mamce se potom (po rozvodu) ulevilo i s penězi, že se nemusela bát, že se jí nějaký ztratí nebo že nevyjde, že bude muset něco platit nebo tak“* (Denisa). Naopak informanky Eliška a Nikola uvádí, že právě odchodem otce od rodiny právě započaly finanční problémy. *„Myslím si, že jak otec vnímá, že je platí tý matce a ne jakoby těm dětem, že ti chlapi s tím mají problém. On vždycky podnikal a měl vždycky peníze, takže to bylo z toho důvodu, že nechtěl, než že nemohl. Táta ti chybí v praktických věcech, jako finance, auto, někam dovést, něco zařídit, všechno bylo na mámě a všechno nemohla zvládat.“* (Eliška). *„Mamka byla na všechno sama, dvě děti na krku, hypotéka na krku. Pamatuju si, že dřív nám kupovala nějaký sušenky a sladkosti a teď počítala každou korunu a neměli jsme kolikrát ani co jíst. Bylo to těžký.“* (Nikola). To, že se finanční situace zhoršila po odchodu otce od rodiny, popisují i informanti Jiří a Vojtěch. Zároveň ale oba sourozenci shodně uvedli, že to byl právě otec, který jejich matce finančně vypomohl, když bylo potřeba. Jeho výpomoc byla ale spíše sporadická. *„Mamka neměla peníze, protože tatka jí občas neplatil alimenty. Zase jsme se ale naučili jíst všechno. V ledničce byla půlkilová niva, tak jsem jí měl v úterý, ve středu, ve čtvrtek a v pátek. Ten sýr jsem ani neměl rád, ale prostě jsme tak nějak přežívali. Mamka na to moc nebyla. Když přijel tatka, tak se jelo do většího supermarketu, pamatuju si, že Delvita nebo Hypernova a nakoupilo se třeba za tisíc až dva tisíce korun a teď bylo jídla.“* (Jiří). *„Táta když přijel, tak udělal velkej nákup a měli jsme jakoby co jíst, nebo jsme měli něco lepšího, než na co jsme byli zvyklí, protože mamka neměla moc peněz, tak jsme jedli hodně chudobně, když to tak řeknu a musela hodně šetřit korunu, aby nás uživila.“* (Vojtěch).

Denisa uvedla, že právě alkohol byl důvodem rozpadu manželství rodičů. „*Mamka se rozešla s tatškou, byly tam dlouhodobý problémy, ať už finanční, tatka hodně pil alkohol*“ (Denisa). Sourozenci Jiří a Vojtěch shodně uvedli, že oba rodiče byli velmi fixovaní na svou původní rodinu a ani jeden z nich od ní nechtěl odejít. Z toho poté vyplynuly rodinné problémy a rodinný nesoulad. „*Mamka bydlela s tatškou u jeho rodičů, babička byla hodně čínorodá, takže ona tam vařila, prala, dělala všechno a mamka tam byla na návštěvě, tatka nedával mamce žádný peníze, takže mamka prostě tam neměla skoro žádný slovo, nemohla o ničem rozhodovat a spíš táta vnímal jako tu rodinnou družku, alfasamici jako babičku, se kterou řešil věci, který měl spíš řešit s mamkou*“ (Jiří). „*Mamka byla fixovaná na svoji rodinu a nechtěla odejít ze svého bydliště...taky si moc nerozuměla s babičkou, jako tátovou mamkou*“ (Vojtěch). Dlouhodobý nesoulad mezi rodiči uvádí jako důvod rozvodu rodičů i Eliška. „*Důvodem rozvodu rodičů byla asi tátova povaha. Chtěl, aby mu máma dělala služku a na to ona nikdy nepřistoupila*“ (Eliška). Nevěra byla důvodem rozpadu manželství rodičů v případě Nikoly. „*Vlastně nám k tomu nic moc neřekli (rodiče), jenom, že táta mamce ublížil, že musí odejít a že se už nevrátí. Příčinou bylo, co jsem s odstupem času zjistila, že asi nějaká nevěra nebo něco z tatškovy strany*“ (Nikola).

To, že po rozpadu manželství rodičů si musí děti na novou situaci zvykat je evidentní. Musí se vyrovnat s tím, že žijí pouze s matkou a s otcem se budou vídat v předem stanovený čas. Informanti uvádějí, jak ventilovali nově nastalou situaci, co se u nich změnilo. „*Tátu jsem měla hrozně ráda, ale když se rodiče rozvedli, měla jsem první dvojky na vysvědčení, to bylo myslím ještě na prvním stupni*“ (Denisa). To, že mohou nastat i vážnější komplikace v rámci školní docházky uvádí informantka Nikola: „*No, tak já jsem byla vždycky tatínkova holčička, takže tím, že jsme ani pořádně nevěděli, co za tím bylo a je to prostě tvůj tatka, tak chyběl mi hrozně. V té době mi umřela nejlepší kamarádka, takže to se mnou zacloumalo po psychický stránce. Mělo to i vliv na prospěch a nechtěla jsem chodit do školy*“ (Nikola). Skutečnost, že informantům chybí otec, každý dával navenek jiným způsobem.

8.3 Nenecháme vás v tom!

Kódy: Rodina

Kolegyně

V kategorii s názvem „Nenecháme vás v tom!“ je uvedena pomoc a podpora okolí, zejména pak blízké rodiny. Kódy jsou zaměřeny na osoby, které rodině po rozvodu poskytovaly některou z forem pomoci. Všichni informanti se ve svých výpovědích shodují v tom, že jejich rodině po rozvodu nejvíce pomáhala rodina matky. Jednalo se především o rodiče nebo sourozence. Nepříznivá finanční situace matek samoživitelek se samozřejmě i odráží na volném čase, který mohou věnovat svým dětem. Protože se snaží vydělat co nejvíce peněz, často tráví v práci více času. Z toho důvodu jim nezbývá tolik času a energie, aby ji věnovaly svým dětem. Často tak musí vypomoci někdo z rodiny. „*Vozil mě do školy i ze školy děda. Bydleli jsme s ním a s babičkou. Babička často uvařila, děda si s náma hrál nebo nás bral na výlety. Mamka byla hodně v práci, tak neměla tolik času se nám věnovat.*“ (Denisa). „*Mamka má už jenom tatku a on žije ve Vrchlabí, což je hodina a půl cesty od našeho bydliště. Ten jí samozřejmě pomáhal finančně, to vím, že jo. Jinak nikdo.*“ (Nikola). „*Často jsme trávili čas s bratrancem a sestřenicí z mamčiny strany. Teta nás hlídala anebo jsme byli hodně u babičky. Mohli jsme si všichni hrát na dvoře*“ (Jiří). Shodně vnímá situaci i jeho bratr Vojtěch. „*Jezdili jsme hodně s mamkou za její sestrou a jejíma synama, ale i dcerou, jezdili jsme tam hodně na kole a měli jsme aktivitu*“. „*Celou dobu jsme bydleli s babičkou, mamčinou mamkou. Ta nás často hlídala, mamce i určitě pomáhala s penězi, protože táta neplatil ty alimenty moc.*“ (Eliška). Z vyprávění informantů vyplynulo, že matka neměla moc volného času, trávila hodně času v práci, aby rodinu zabezpečila po finanční stránce. Právě osoby, které rodině pomáhaly po rozpadu manželství, vnímali informanti jako klíčovou. Rodina poskytovala výpomoc při finančních potížích anebo při výpomoci s hlídáním dětí. Rodina poskytovala také materiální pomoc. „*Neměli jsme žádný nový oblečení, všechno jsme měli po bratrancích*“ (Vojtěch). Nemuselo se ale vždy jednat jen o pomoc rodiny nebo blízkých přátel. Nikola uvádí, že matce vypomáhala kolegyně, která za matku často brala noční směny v práci. „*Mamka pracovala na směny, když jsme byly se ségrou větší, byly jsme přes noc samy doma, mamka musela bejt v práci. Ale často za ni kolegyně brala noční, aby mohla bejt s náma* (Nikola).

Naopak pomoc rodiny z otcovy strany popisují respondenti rozdílně. „Žijeme na vesnici, všechno je kousek, ve vedlejší vesnici žijou rodiče tatky i mamky. Rodiče táty přijali rozvod našich v pohodě, dokonce nám pomáhali“ (Denisa). Naopak odloučení způsobené rozpadem manželství rodičů od rodiny otce zažila Nikola. „Tatka měl jen svou mamku, moji babičku, ta ze začátku ani o nás nejevila moc zájem. Moc často jsme s ní v kontaktu nebyli, i když byla ze stejného města paradoxně“ (Nikola). „S babičkou z tatkovy strany jsme byli v kontaktu jen, když jsme byli u táty na víkend, to nám uvařila, starala se o nás. Jinak ale ne“ (Jiří). Také Eliška uvádí, že vztah s rodinou otce po rozvodu nebyl ideální, protože otec po rozvodu manželství bydlel u svých rodičů. „Vztah s tátovou rodinou byla všelijaká. Děda byl v pohodě, nic moc neřešil, ale jezdil pracovně do Německa, tak jsme ho tolik nevidali. Babička byla taková herečka a my s bráchou nebyli zrovna oblíbená vnoučata a bylo to znát. Vidali jsme se ale dost, protože po rozvodu našich bydlel táta u rodičů v patře.“ (Eliška). Eliška ještě dodává, že více její rodině pomáhala teta, sestra otce. „Víc jsem vidala tátovu ségru, mají chalupu na Dobrkově. Jezdila jsem tam docela často jako malá. Brala mě na výlety, na kolo a lyže“. (Eliška).

8.4 Špatný příklad

Kódy: Partnerství

Nevěra

Budoucí rodina

Kategorie „Špatný příklad“ obsahuje kódy, které vyplynuly z vyprávění informantů týkající rozvodu jejich rodičů a následného vlivu na jejich budoucí život a partnerské vztahy.

Z jaké rodiny pocházíme na nás má vliv celý život. Je nejdůležitějším socializačním prvkem, přebíráme vzory, tradice, názory a postoje. Informanti se shodli, že rozpad manželství rodičů má vliv na jejich partnerské vztahy. Každý informant sdělil vliv v kontextu problémů svých rodičů, tedy toho, co bylo důvodem rozpadu manželství jejich rodičů. Denisy vyprávění ohledně dopadu na budoucí život a vztahy se týkalo finanční situace rodiny a alkoholismu. „Vím, že bych to takhle nechtěla. Dalo mi to, to že nechci chlapa, kterej takhle pije, ale chtěla bych chlapa, kterej se o ty děti víc stará a udělá jim

hezčí dětství, než jsme měly my se ségrou. Tím alkoholem jsme poznamenaný obě. Táta s mamkou tyhle problémy neřešil. Což se snažím taková nebýt, kdyby šlo o peníze, tak s partnerem to řešit“ (Denisa). Důvěra ve vztahu je velmi důležitá. Pokud chybí nebo je důvěra v partnera z nějakého důvodu narušena, představuje to ve vztahu vážný problém. To sdělila Nikola, které se rodiče rozvedli kvůli nevěře otce. „Jsem víc citlivá, nedůvěřuju lidem, tak jak bych měla. Myslím, že se mě to dotklo ohledně té nevěry, protože i teď, v minulých vztazích i v současném vztahu nemám stoprocentní důvěru k tomu chlapovi, za tím hned vidím, že mě může zklamat nebo mi ublížit ohledně té nevěry.“ (Nikola). Naopak skutečnost, že chyběl v rodině vzor v podobě otce, se kterým se děti vídaly pouze sporadicky, vypráví Jiří. „Rozvod mě neovlivnil. Ten přístup toho vzdálenýho, nechci říct navštěvování, ale vzdálenýho otcovství si myslím, že mě ovlivnilo. Třeba za prvý nemám v mý budoucí rodině sociální vzor, jak funguje harmonická, klasická nukleární rodina, ale mám spíš vzor z pohledu disfunkční rodiny, kdy rodina nefunguje, je to hodně specifickéj režim. Pak těžko budu napodobovat klasický rodinný stereotypy a přizpůsobovat se tomu rodinnému režimu“ (Jiří). „Rozvod je hrozná věc pro všechny účastníky, ať už pro mamku nebo otce nebo i děti, ale i ty prarodiče. Vím, že chci udělat pro svoje děti to nejlepší a snažit se problémy řešit. Rozvod a hádky jsou až posledním řešením, stejně nikam nevedou. I proto chci mít jednu svatbu v kostele, je to závazek“ (Vojtěch). Vzhledem k tomu, že otec rodiny informantky Elišky opustil velmi brzo (když jí byly tři roky), uvádí, že ve svých budoucích vztazích hledala vždy starší muže, kteří by ji otce připomínali. „Táhla jsem ke starším chlapům a hledala tam to, k čemu bych mohla vzhlížet, kdo by mi imponoval“ (Eliška).

9 Shrnutí

Vlastní výzkumné šetření vyplynulo z celkem pěti uskutečněných rozhovorů s informanty. Tyto pak následně byly doslovně přepsány. Na základě otevřeného kódování byly vytvořeny čtyři základní kategorie, které nesou název „*Vikendový táta*“, „*Neodcházej!*“, „*Nenecháme vás v tom!*“ a „*Špatný příklad*“. V každé kapitole, které mají označení dle zmíněných základních kategorií, jsou uvedeny poznatky, které vyplynuly z výzkumného šetření. V příloze se nachází ukázka rozhovoru s informantem.

I když se tato práce pokusila o zmapování problematiky rozvodu manželství a jeho dopadu na děti, nemůže tato práce poskytnout jednoznačný závěr na probíranou problematiku. Ve své práci jsem se pokusila zodpovědět jednotlivé dílčí otázky, které byly formulovány v praktické části práce. Především ale byla zodpovězena hlavní výzkumná otázka.

Dílčí otázka byla formulována „*Jak vnímají děti odchod jednoho z rodičů?*“, která se snažila zmapovat, jak děti vnímají odchod jednoho z rodičů. Z výpovědí vyplynulo, že čtyři informanti vnímali tuto skutečnost negativně. Otec jim chyběl v mnoha ohledech, zároveň i vnímali, že otec rodině chybí po finanční stránce. Právě špatná ekonomická situace rodiny po rozvodu byla zmíněna ve čtyřech případech. Pouze v jednom případě informantka uvedla, že otec jí po rozpadu manželství rodičů velmi chyběl, ale vzhledem k tomu, že měl potíže s alkoholem a financemi, cítila úlevu, když došlo k rozvodu.

Druhá dílčí otázka byla formulována následovně: „*Jak se změnil vztah dítěte a rodiče, který od rodiny odešel?*“ Ze zjištěných informací můžeme usuzovat, že došlo k výrazné proměně vztahu mezi otcem a dítětem. Otec už neměl tolik času se dítěti věnovat. Také bylo zmíněno, že když si po rozvodu otec našel novou partnerku, děti se s ním poté odmítly vídat z důvodu nesouznění s jeho novou partnerkou. Jedna informantka uvedla, že i když rozvod rodičů pro ni byl těžkým obdobím, v konečné fázi vnímala tento akt pozitivně. Její vztah s otcem se zlepšil, protože si začal uvědomovat své chování a věnoval jí tak více svého času.

Třetí dílčí otázkou „*Kdo z pohledu informantů pomáhal rodině po rozvodu*“ byly získány informace týkající se osob, které byly pro rodinu po rozvodu oporou. Byly to převážně osoby blízké, které pomáhaly s hlídáním dětí, ale také i finančně.

Poslední dílčí otázka „*Jak ovlivnil rozvod rodičů jejich budoucí vztahy*“ se částečně váže na hlavní výzkumnou otázku. Byly totiž zjištěny informace, že rozvod rodičů je ovlivnil i v jejich budoucích partnerských svazcích.

Z výpovědí informantů také vyplynuly odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „*Jaké dopady na život z pohledu dospělých měl rozvod jejich rodičů v dětství?*“ Informanti uvedli, že rozvod rodičů na ně měl dopad v několika rovinách. Zejména měl dopad na jejich prospěch ve škole, pokud odešel otec od rodiny, tak respondentům chyběl vzor, který by jim měl otec poskytovat, dále záškoláctví, experimentování s návykovými látkami, dealerství drog, zhoršení školního prospěchu a chytnutí se špatné party. Informanti uváděli, že i když se rodiče snažili celou situaci před nimi tajit, přesto problematiku rozpadu manželství rodičů a následných dopadů rozvodu vnímali velmi intenzivně. Sdělili, že právě zhoršenou finanční situaci po rozvodu rodičů pociťovali velmi silně.

Jednotlivými formulovanými kategoriemi se podařilo získat odpovědi na dílčí otázky výzkumu. Kategorie „*Víkendový táta*“ přinesla odpověď na otázku „*Jak informanti vnímají odchod jednoho z rodičů?*“. Informanti popisovali, jak se změnila intenzita setkávání s rodičem, který od rodiny odešel. Také kvalita setkání s rodičem po rozvodu neodpovídala představám informantů. Kategorie „*Neodcházej*“ přinesla odpověď na druhou dílčí otázku s názvem „*Jak se změnil vztah dítěte a rodiče, který od rodiny odešel*“. Informanti uváděli, že vztah s otcem po rozvodu byl poznamenán např. tím, že si otec našel novou partnerku, nebo četnost setkávání se s otcem nebyla pravidelná a tolik intenzivní, což mělo za důsledek zhoršení vztahu s otcem. Pouze jedna informantka uvedla, že se její vztah s otcem po rozvodu zlepšil. Třetí kategorie s názvem „*Nenecháme vás v tom*“ odpovídá na dílčí otázku „*Kdo z pohledu informantů byl největší oporou rodině po rozvodu?*“ Všichni informanti, kteří se účastnili výzkumu, shodně uvedli, že nejvíce rodině po rozvodu pomáhaly osoby z rodiny matky. Podporu ale také našly u kolegyně nebo u rodiny bývalého manžela. Poslední kategorie s názvem „*Špatný příklad*“ odpovídá na dílčí otázku s názvem „*Ovlivnil rozvod rodičů budoucí partnerské vztahy informantů?*“, kde informanti uváděli, že právě nedůvěra nebo špatné rodinné vzorce je nejvíce ovlivňují v jejich partnerských vztazích. Také se bojí, aby jejich partner nedělal stejné chyby, jako rodič, který od rodiny odešel.

Ve své diplomové práci jsem si vědoma, že limitem praktické části mohou být právě subjektivní výpovědi informantů.

10 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zjistit, jaký dopad má rozvod na děti. Vzhledem k výsledku výzkumného šetření se domnívám, že cíl práce byl naplněn.

Jak již bylo zmíněno, vzhledem k tomu, že zhruba polovina uzavřených manželství se rozvádí, je téma dopadu rozvodu na děti velmi aktuální. Neúplné rodiny se musí potýkat s řadou problémů, ať už nedostatkem financí, výchovou dětí nebo péčí o domácnost. Tyto nastalé problémy ale většinou řeší rodič nebo rodiče spolu, i když jsou rozvedeni. Ale co děti? Nejsou rodiče ponořeni jen do svých problémů, které se objeví po rozpadu manželství a nevnímají, jak se cítí jejich děti a co prožívají? Rozvod je velmi stresující situací pro oba rodiče, ale nesmí zapomínat, že jejich děti jsou právě k těmto nově vzniklým problémům velmi citlivé.

V teoretické části diplomové práce jsem se zaměřila na téma rodiny, její definici, funkce rodiny a také na význam rodiny pro socializaci dětí. Druhá kapitola je věnována rozpadu manželství a důvodům rozvodu. Neopomněla jsem také uvést prožívání rozvodu manželství v jednotlivých etapách dítěte a možnosti podpory rodin v krizových situacích.

V praktické části diplomové práce jsem se v rámci kvalitativního výzkumu pokusila analyzovat rozhovory s informanty, kteří zažili v období dětství rozvod rodičů.

Rozhovory s informanty byly nestrukturované, zformulována byla jedna hlavní výzkumná otázka a čtyři dílčí výzkumné otázky.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že děti vnímají rozvod manželství rodičů negativně. V drtivé většině případů, kdy došlo k rozvodu manželství, odešel od rodiny otec, se kterým se následně děti vídaly. Ekonomická otázka se prolínala vyprávěním všech informantů. Právě finanční situaci vnímaly děti jako jeden ze zásadních dopadů, protože si například nemohly s matkou dovolit kvalitní jídlo.

Vzhledem k tomu, že jsem se v teoretické části práce zaměřila na možnosti podpory rodiny v rozvodových situacích, kde jsou zmíněny organizace, které mohou pomoci rodinám, které prochází partnerskou nebo manželskou krizí (nebo se už dokonce k rozvodu schyluje), domnívám se, že pokud by měly rodiny větší povědomí o těchto institucích, mohla by tato skutečnost jejich krizi v manželství pomoci. Pokud by i tak k rozvodu došlo, mohly by tyto instituce zmírnit dopady rozvodu na děti, rodiče by mohli efektivněji s dětmi komunikovat a nastalou situaci jim vysvětlit.

Limit v této práci spatřuji v tom, že vyprávění informantů je podrobena subjektivnímu vnímání celé situace a možné zaujatosti vůči tomu rodiči, který rodinu opustil.

Po zpracování této diplomové práce se domnívám, že může být inspirací pro mnohé rodiče. Zároveň vnímám nedostatky v oblasti osvěty a informovanosti podpory rodiny v rozvodových situacích, na kterou by měla právě být zaměřena pozornost rozvádějících se manželství.

11 Zdroje:

1. BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál 2012. ISBN 978-80-262-0150-2
2. ČERNÁ, Petra. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-11-4
3. DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-076-8
4. DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86
5. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9
6. EDDY, William. *Don't Alienate the Kids! Raising Resilient Children While Avoiding High- Conflict Divorce*. Scottsdale: High conflict institute, 2010. ISBN 978-1-936268-03-0
7. ELLIOTT, Julian, PLACE, Maurice. *Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada Publishing a. s., 2002. ISBN 80-247-0182-0
8. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, edice pedagogické literatury, 2000. ISBN 80-85931-79-6
9. HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Sociální psychologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-7290-118-4
10. HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Intervence. Pedagogicko-psychologické poradenství III*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 8-7290-146-X
11. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2
12. HOLÁ, Lenka a kolektiv. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada Publishing a. s., 2013. ISBN 978-80-247-4109-3
13. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada Publishing a. s., 2008. ISBN 978-80-247-2284-9
14. KORBEL, Matouš, LEJSKOVÁ, Zdena. *Včas a spolu. Model systému preventivních služeb pro děti a jejich rodiny*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2019. ISBN 978-80-7421-178-2

15. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Rodinné právo v otázkách a odpovědích*. Praha: Computer Press, 2000. ISBN 80-7226-365-X
16. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Druhé vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9
17. LACA, Slavomír. *Výchova – Rodina – Hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003. ISBN 978-80-87182-32-1
18. LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1284-9
19. MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Druhé vydání. Praha: Avicenum, 1989.
20. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H&H, 1992. ISBN 80-85467-53-4
21. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-86-6
22. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X
23. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7
24. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Třetí, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. ISBN 80-86429-19-9
25. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana a kol. *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2
26. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3336-7
27. MICHALÍK, Jan. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-50-7367-859-3
28. MINUCHIN, Salvador. *Rodina a rodinná terapie*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0371-1
29. MIOVSKÝ, Michal. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule (Snowball Sampling)*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-08-0

30. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4
31. MIŠÍKOVÁ, Jaroslava. *Základ sociologie rodiny*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-7042-291-2
32. NEKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9
33. NOVÁK, Tomáš, ŠMOLKA, Petr. *Manželské a rodinné poradenství*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5873-2
34. PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0691-0
35. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80 7178-906-2
36. STAŠOVÁ, Leona, SLANINOVÁ, Gabriela, JUNOVÁ, Iva. *Nová generace. Vybrané aspekty socializace a výchovy současných dětí a mládeže v kontextu medializované společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-567-7
37. ŠMOLKA, Petr, MACH, Jan. *Manželská a rodinná trápení*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9
38. ŠMÍD, Ondřej, ŠÍNOVÁ, Renáta a kolektiv. *Rozvod manželství*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-66-3
39. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010. ISBN 978-80-247-3181-0
40. ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-4
41. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7
42. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0
43. VESELÁ, Jana. *Pohyb obyvatelstva – demografická dynamika*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-701-6
44. VÝROST, Jozef. *Sociální psychologie*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8

45. ZAKOUREILOVÁ, Eva. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0583-8

Internetové zdroje:

1. LHOTÁK, Radim. *Role muže a ženy v rodině*. In: zvedavec.org [online]. 6. 8. 2011 [cit. 29. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.zvedavec.org/komentare/2011/08/4523-role-muze-a-zeny-v-rodine.htm>
2. HENYŠ, Jaromír, Mgr. *Novela zákona o rodině přináší významné změny*. 5. 8. 1998 [online] [cit. 10. 6. 2021]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-957460-novela-zakona-o-rodine-prinasi-vyznamne-zmeny>
3. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Demografická příručka – 2019* [online] [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2019>
4. STUDIUM PSYCHOLOGIE [online] [cit. 21. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.studium-psychologie.cz/obecna-psychologie/3-chovani.html>

12 Přílohy

Příloha I.: Ukázka rozhovoru

1) Jak jsi vnímala rozvod rodičů? Jak ses cítila?

Teď s odstupem času to vidím jako úlevu pro všechny strany. Tenkrát jako pro malý dítě to bylo, že jsem přišla o tátu. Mamka se rozešla s taťkou, byly tam dlouhodobý problémy, ať už finanční, taťka hodně pil alkohol. Ale mamka domácnost táhla sama. Ne taťka. Začala jsem to vnímat, když mi bylo třeba šest roků. Jako malý dítě si to nepamatuju, to jsme jezdili společně na dovolený, taťka byl hodně v práci, mamka byla taky hodně v práci, tak se o mě starala babička s dědou, se kterýma jsme bydleli. Do školy i ze školy mě vozil děda. Bydleli jsme s ním a s babičkou. Babička často uvařila, děda si s náma hrál nebo nás bral na výlety. Mamka byla hodně v práci, tak neměla tolik času se nám věnovat. Když jsem byla to dítě, tak to pro mě bylo tak, že odešel táta, chyběl mi, byl to pro mě takovej vzor, ráda jsem s ním byla v dílně, jezdila jsem s ním na ryby, a vždycky jsem víc tíhla k tomu tatínkovi, než k tý mamce.

2) Jak jsi trávila čas s otcem?

Když jsem byla malá, jezdili jsme spolu na dovolený o prázdninách, jezdili jsme do kempu, pod stan, do karavanu, potom byli rodiče hodně v práci, mamka se starala, aby zabezpečila tu domácnost, aby vydělala peníze, potom jsem se dozvěděla, že taťka měl prostě problémy s penězi, že nepracoval, takže to mamka všechno dotovala. Pro mě to bylo v tu dobu to, že ten táta není doma, jak bych chtěla, nebo jak bych potřebovala. Pak hodněkrát přišel domů opilej, on nebyl agresivní, že by nás bil, ale byl opilej, cítila jsem to z něj.

3) Kolik ti bylo let, když se rodiče rozvedli?

Když se naši rozvedli, tak mi bylo zhruba devět.

4) Jak dlouho jsi problémy rodičů vnímala? Jak dlouho myslíš, že trvaly?

Trvaly asi už dřív, vnímala jsem to asi od šesti roků. Když jsem začala chodit do školy a viděla jsem ty normální rodiny, že třeba dítě vyzvedává tatínek, to mě málokdy vyzvedával taťka. Většinou mě vozil do školy děda, vyzvedával mě taky děda. Mamka byla v práci, taťka byl v práci taky kolikrát celý týden. Pak jezdil domů na víkendy.

5) Jaké dopady na tebe měl rozvod rodičů?

Asi se mi nesmály kvůli tomu děti, že by mě šikanovaly nebo tak, to bylo spíš kvůli jiným věcem. Kvůli váze. Ale jinak to okolí si myslím, že to přijalo v pohodě. Když jsme se o tom bavily s mamkou zpětně, největší strach měla, že nechtěla odejít od toho taťky, že se bála, jestli to utáhne celou tu domácnost, protože jsme měli velkej barák.

6) Jednalo se hlavně o finanční potíže a otázku toho, jestli mamka vyjde s penězi a uživí tebe a sestru?

Jo jo. Ale i okolí. Co na to řeknou rodiče. Žijeme na vesnici, všechno je kousek, ve vedlejší vesnici žijou rodiče taťky i mamky a celkově co na to řekne okolí v té vesnici. Nikdy jsem se nesetkala s tím, že by se mi někdo kvůli tomu posmíval, spíš mi chyběl ten táta a takovej ten vzor. Mamka chtěla táhnout tu domácnost, věnovala se nám pořád, taťka se snažil vlastně, až když se rodiče rozvedli, tak měl asi o mě a o ségru větší zájem. To je třeba do teď. Má víc zájem.

7) Myslíš, že rozvodem si otec uvědomil, co ztratil?

Ano, asi jo. Jemu chyběla ta rodina najednou. Uvědomil si, že i ty dluhy nasekal. Táhlo se to prostě s mamkou, což jako dítě jsem nevnímala, to až s odstupem času, když jsme se o tom bavily potom v dospělosti. Jinak rodina ta to přijala asi líp, než se čekalo. Byla tam i podpora ze strany taťky rodičů vůči mamce. Prostě ve výsledku to bylo pro všechny osvobozující. Jak pro nás jako pro děti, že najednou ten zájem od toho táty, kterej jsme tolik neměly, tak byl a mamce se ulevilo asi i s penězi, že se nemusela bát, že se jí nějaký ztratí nebo že nevyjde, že bude muset něco platit nebo tak.

8) Ovlivnil tě jejich rozvod v pohledu na manželství? Nebo na děti, výchovu?

No...asi jsem hodně...třeba vím, že bych to takhle nechtěla, člověk to asi neovlivní, ale právě že mi to dalo to, že nechci chlapa, kterej takhle pije, ale chtěla bych chlapa, kterej se o ty děti víc postará, a udělá jim hezčí dětství, než jsme měly my se ségrou, protože tím alkoholem jsme hodně poznamenaný obě. I ségra. Taky to nemá ráda, takže asi tady v tom. Myslím, že v některých věcech jsem hodně po taťkovi, hodně před problémy utíkal, že to neřešil. Nechal to do poslední chvíle, dokud nechodily obálky, dokud nevolali jako z těch firem, tak to nechal. S mamkou tyhle problémy neřešil. Což se snažím taková nebýt, kdyby šlo o peníze, tak s partnerem to řešit.

9) Myslíš, že tě rozvod ještě nějakým způsobem ovlivnil? Mělo to vliv na tvůj prospěch ve škole, když se rodiče rozváděli?

To jsem šla...to jsem byla na prvním stupni, to se mi možná zhoršily známky, možná jsem měla první dvojky na vysvědčení.

10) Vnímáš to teď s odstupem času jako vysvobození, tím, že se rodiče rozvedli? Konec nějakého trápení, které vám s mamkou skončilo?

Jo, to určitě. Nejhorší to byl ten první rok, dva, zvyknout si na to, že ten táta tam není. Jezdili jsme k němu na víkendy, jak jsme byly ve střídavý péči, jen o víkendech, ale zase to bylo vzácnější, zase nás vzal na výlety a věnoval nám ten čas. Vážil si toho a ten čas nám věnoval. Ne jako předtím, to bylo, že přišel domů opilej a o víkendu zase jel někam pryč a nebyl tam, když jsme ho potřebovali. V tomhle byla ta střídavá péče asi dobrá.